

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

Сенько Ірина Вікторівна

**ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта
Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

_____ О. В. Шаповалова,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної і
початкової освіти

«___» _____ 20__ року

Виконавець:

_____ І. В. Сенько

«___» _____ 20__ року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	7
1.1. Характеристика комунікативної компетентності як педагогічної категорії в сучасній науковій парадигмі.....	7
1.2. Особливості ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку	16
1.3. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.....	22
Висновки до розділу 1.....	31
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	32
2.1. Критеріально-рівневе оцінювання сформованості комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.....	32
2.2. Експериментальне впровадження педагогічних умов формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності	43
2.3. Порівняльний аналіз результатів експериментальної роботи	53
Висновки до розділу 2.....	57
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	61
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність теми. Інноваційні зміни, що відбуваються в сучасному освітньому просторі, нова соціокультурна ситуація, суспільні потреби і запити передбачають зміцнення пріоритету дошкільної освіти, формування в суспільстві розуміння ранніх етапів життя людини як сумлінного періоду становлення особистості. За умов сьогодення, особливої значимості набуває проблема комунікативної компетентності, яка характеризується взаємодією з іншими людьми (вихователями, ровесниками). Саме тому, завдяки сформованій комунікативній компетенції у дітей старшого дошкільного віку налагоджуються контакти з людьми, практикуються навички роботи в групі, вихованець знаходить своє місце в суспільстві і вчиться розуміти, використовувати та поважати можливості інших. Це важливий аспект орієнтуватися в мінливому навколишньому світі, пристосовуватись до нових умов життя, продуктивно і гармонійно взаємодіяти.

Концептуальні положення, спрямовані на вирішення досліджуваної проблеми визначаються вимогами нормативно-правових документів: законів України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2001 р.), «Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку» (2020 р.), «Базового компонента дошкільної освіти» (2012 р.), освітніми програмами розвитку дітей дошкільного віку, які наголошують на повноцінному розвитку дитини, формуванні особистісно-значущих умінь, навичок і здатностей та набуття освітньої компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях вчених (Л. Артемова, Г. Беленька, А. Богущ, Л. Варяниця, Н. Гавриш, І. Загарницька, О. Кононко, Н. Лисенко, Т. Поніманська, Ю. Приходько, І. Рогальська-Яблонська, С. Савченко та ін.) акцентується на необхідності посилення уваги до формування компетентності, що сприяє активізації особистісного потенціалу дитини. Комунікативні здібності особистості досліджували Л. Бірюк, Н. Вітюк, В. Гаркуша, П. Гончарук, Л. Карамушка,

К. Роджерс, Л. Савенкова; взаємодії з однолітками в процесі ігрової діяльності (Л. Божович, Д. Венгер, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, Л. Лисенко, С. Русова, та ін.). Феномен комунікативної компетенції є предметом досліджень А. Богуш, Ж. Горіної, Л. Калмикової.

Проте питання формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності досліджено недосконало і потребує подальших наукових розвідок.

Отже, актуальність проблеми, її наукове та практичне значення, недостатня розробленість у теорії та практиці дошкільної освіти визначили тему кваліфікаційної роботи: *«Формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності»*.

Мета і завдання дослідження. Виявити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність впровадження педагогічних умов формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Відповідно до мети визначено такі *завдання дослідження*:

1. З'ясувати теоретичні основи формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

2. Виявити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

3. Здійснити критеріально-рівневе оцінювання комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

4. Експериментально перевірити ефективність впровадження педагогічних умов формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Об'єкт дослідження – формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Матеріали та методи дослідження: теоретичні (аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація педагогічних, психологічних, методичних джерел з проблеми дослідження) – з метою уточнення ключових понять дослідження; *обґрунтування* комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності та виявлення стану розробленості досліджуваної проблеми; *емпіричні* (спостереження за освітнім процесом та опитування дітей старшого дошкільного віку) – для визначення рівня сформованості комунікативної компетентності, аналізу ігрової діяльності дітей в процесі діагностики; *методи математичної статистики* – для аналізу результатів експериментальної роботи.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що *визначено* теоретичні основи комунікативної компетентності як педагогічної категорії в сучасній науковій парадигмі; *виокремлено* педагогічні умови формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності, а саме забезпечення методичного супроводу формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності; створення розвивального потенціалу предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти; занурення дітей старшого дошкільного віку в активну комунікативну та ігрову діяльність із дітьми і дорослими; *обґрунтовано* зміст поняття «комунікативна компетентність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності»; *уточнено* склад компонентів досліджуваного явища – визначено критерії (когнітивний, емоційний, комунікативно-інтерактивний), показники і схарактеризовано рівні (високий, середній, низький) сформованості комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні педагогічних умов комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Результати педагогічного дослідження можуть бути використані в системі професійної підготовки студентів при викладанні

навчальних дисциплін «Технології реалізації освітніх ліній», «Теорія та методика ігрової діяльності в ЗДО» та в практичній роботі вихователів закладів дошкільної освіти під час підготовки і проведення занять.

Апробація результатів та публікацій. Основні положення та результати кваліфікаційної роботи доповідались та обговорювались на 2-х науково-практичних конференціях: IV Всеукраїнській науково-практичній конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи» (23-24 квітня 2020 року, м. Суми) та висвітлено у статті «Формування соціально-комунікативної компетенції у дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності» та VI Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (23-24 квітня 2020 року, м. Суми) у статті «Комунікативна компетентність: теоретичний аспект». За результатами дослідження опубліковано 2 статті.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи становить 66 сторінок. У тексті подано 2 рисунка, 6 таблиць, 2 діаграми. Додатки викладено на 16 сторінках. У списку 50 використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Характеристика комунікативної компетентності як педагогічної категорії в сучасній науковій парадигмі

Динаміка суспільних процесів у ХХІ ст. зумовлює рушійних змін та знань у будь-якій духовній чи матеріальній сфері життя. В умовах сьогодення пріоритетною постає потреба в розвитку особистості, спроможній адаптуватися до примхливого характеру навколишнього соціального середовища. Звичайна система освіти, скерована на передачу лише певного обсягу теоретичних знань, умінь і навичок, виявилася неадекватною в сучасному суспільстві. Енциклопедичні розвідки, що зазвичай вважалися основною метою освітнього процесу, сьогодні мають стати ефективним засобом всебічного особистісного розвитку вихованця. Це стосується і дошкільної освіти. Суспільне замовлення орієнтоване на випускника закладу дошкільної освіти, який не тільки здобув за час перебування певний обсяг теоретичних знань, умінь і навичок, а й уміння ними практично користуватися, тобто реалізовувати їх.

За І. Рогальською-Яблонською, «освіта дітей дошкільного віку має відповідати модернізації освіти в Україні, за якою основним ефектом діяльності освітнього закладу стає набір ключових компетентностей особистості. При цьому оновлення змісту дошкільної освіти, розробка нових її стандартів першочергово пов'язується з реалізацією кваліфікованого підходу» [36, с. 22].

Г. Беленька аналізує питання стандартизації освіти для реалізації повноважного підходу в дошкільній освіті [6, с. 68]. Т. Андрющенко підкреслює актуальність інноваційного підходу в дошкільній освіті, оскільки

вона, на думку вченої, є першою сходинкою у системі неперервної освіти, і пріоритетні напрями її розвитку мають відповідати напрямам модернізації освітнього процесу в початковій школі [1, с. 22].

На думку А. Богуш, компетентність дитини дошкільного віку можна визначити як комплексну характеристику особистості, що охоплює результати попереднього психічного розвитку: знання, навички, креативність, вміння, ініціативність, самооцінку, самостійність, самоконтроль [9].

Отже, компетентність дошкільника – це організація у нього відповідних інтелектуальних дій, визначена спрямованість діяльності, її усвідомленість і велика мотиваційна насиченість. Вона має вікові характеристики, що визначаються науковцями як орієнтовні показники розвитку особистості на кожному віковому етапі, базисні характеристики різних видів діяльності. Як правило, про це йдеться мова у дослідженнях психологів, у роботах лінгвістів – проте єдиної точки зору на визначення цього терміну поки що немає.

Формування комунікативних вмінь у дітей потрібно для їхнього повноцінного розвитку як особистості. Старший дошкільний вік виокремлюємо як період становлення суб'єкта мовленнєвої діяльності, перехід від дитячої готовності спілкуватися з дорослим («Я хочу, щоб мене вчили») до формування оцінно-контрольних дій у процесі самостійної мовленнєвої діяльності («Можу зробити сам», «Можу використати те, чого навчився»). На нашу думку, внутрішня мотивація до діяльності викликана пізнавальним інтересом дитини («Цікаво», «Хочу знати», «Хочу пізнавати нове», «Хочу зрозуміти»). Тобто зумовлюється накопичення певних мовленнєвих знань та вмінь, що постає основною метою мовленнєвої діяльності дошкільника. Взаємозв'язок дитини із «зовнішнім» світом відбувається через її діяльність, оволодіння розмаїтими і численними способами та засобами дій. Діяльність трактується вченими як важлива форма активної позиції людини до навколишньої дійсності. Сучасні педагогічні розробки та практичний досвід наголошують про недостатнє використання розвивальних і виховних можливостей гри у процесі застосування дітей до нових умов життя. Отже, часто ігнорується той фрагмент,

що саме ігрова діяльність дітей забезпечує становлення відносин «суспільство – особистість», «дитина – дорослий», «дитина – дитина», а також розвиток біологічних, психологічних та соціальних чинників.

У грі, яка для нього існує, провідним видом активності є оволодіння накопиченим досвідом трудової діяльності; його дії завжди реальні, соціальні та комунікативні, тому що спрямовані на реалізацію загальної соціально-комунікативної функції дорослих, здобуття необхідних умінь і навичок, які, трансформуючись із зовнішньої у внутрішню психічну сферу, визначають особистісний розвиток предметної діяльності. Обґрунтування засобу гри як основного чинника структури комунікативної компетенції у дітей 5-6 року життя пов'язане з її специфікою: це провідний вид діяльності дітей, ефективне розвивальне середовище, засіб включення вихованця до сфери соціальних відносин і засіб для спілкування в конкретних ситуаціях та вміння орієнтуватися в процесі спілкування.

До традиційних педагогічних термінів «знання», «уміння», «навички», «навчання», приєдналися наукові дефініції «компетенція», «компетентність», що супроводять процеси розвитку особистісно- зорієнтованого навчання і виховання та аналізуються вітчизняними дослідниками (Т. Андрющенко, Г. Беленька, А. Богущ, Н. Гавриш, І. Рогальська-Яблонська, І. Черемис).

Компетентності (лат. *competentia* – коло питань, у яких людина добре розуміється) вихованець набуває не лише під час навчання, а й за допомогою засобів неформальної освіти. Це набута характеристика особистості, що допомагає успішному входженню в життя сучасного суспільства; інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь, навичок до формування і розвитку у дітей здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері.

Ми погоджуємося з науковими доробками В. Лугового стосовно поширеного функціонування у педагогічній лексиці двох синонімічних, але не тотожних дефініцій (компетентність (компетентності) і компетенція (компетенції)), які вживаються в однині і множині та в різних значеннях,

закріпивши за першим – особистісні риси, а за другим – повноваження особи [26, с. 32]. А. Хуторський також розмежовує категорії «компетенція» і «компетентність». Під компетенцією вчений має на увазі відчужену, наперед задану соціальну вимогу (норму) до освітньої підготовки дитини, що необхідна для її ефективної діяльності у певній сфері. Компетентність, наголошує автор, – це володіння дитиною відповідною компетенцією, що вміщує її особистісне ставлення до неї й предмету діяльності, це вже притаманна особистості вихованця якість (сукупність якостей) і мінімальний досвід діяльності у певній сфері. Компетенції слід розрізняти, вони моделюють діяльність дитини для її повноцінного життя у майбутньому. Освітня компетенція – це вимога до освітньої підготовки, що характеризується сукупністю взаємопов'язаних значеннєвих орієнтацій, знань, вмінь, навичок й досвіду діяльності дитини стосовно певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно й соціально значущої продуктивної діяльності.

О. Пометун зазначає, що компетентність – це інтегрований характер поєднання знань, умінь і навичок, що дозволяють ефективно розв'язувати певні проблеми і завдання у поданому виді діяльності [32, с. 18].

За Г. Беленькою, це – реально-суб'єктивна категорія, що використовується для характеристики діяльності конкретної людини чи групи людей і свідчить про відповідність чи невідповідність означеній компетенції [7, с. 11].

На думку Г. Селевка, «інтегральна якість особистості, яка проявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну і успішну участь у діяльності» [41, с. 139].

А. Богуш, у смисловому значенні охоплює три аспекти: знання, вміння, навички. Це процес, що зумовлює появу вмінь, це взаємозв'язок між знаннями та ситуацією вирішення проблеми. За словами педагога комплексна характеристика особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінку, самоконтроль. Вона має вікові характеристики, які

розглядаються як орієнтовні показники розвитку особистості на кожному віковому етапі, базисні характеристики компетенції певного виду діяльності (мовленнєвої, пізнавальної, ігрової та ін.) [10, с. 161].

Сьогодні дефініція «компетенція» стало невід'ємною частиною педагогічної практики та використовується у дослідженнях, присвячених розвитку дитини, її навчанню та вихованню, означаючи загальну здатність особистості, засновану на її знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, набутих упродовж навчання. Отже, розвиток особистості впродовж навчання та виховання передбачає набуття нею потенціалу, необхідного для успішної діяльності у різноманітних сферах суспільного життя, а також здатність особистості мобілізувати всі наявні ресурси (організовані у систему знань, умінь, навичок, здібностей та психічних якостей) із метою виконання певного завдання на підвищеному рівні.

У закладі дошкільної освіти дитина постійно спілкується зі своїми ровесниками і дорослими. Таке спілкування для дитини старшого дошкільного віку життєво необхідне. Граючись і навчаючись, розважаючись і працюючи, обмінюючись думками і обговорюючи свої справи, сперечаючись і поступаючись, співчуваючи і радіти, дошкільник водночас набуває навичок людських взаємовідношень. І від того, в якій формі він встановлює контакти з дітьми та дорослими, залежить його комунікабельність, вміння взаємодіяти із соціумом [45].

Комунікація є однією з важливих форм активності особистості, без якої неможливі її діяльність, пізнання, рефлексія тощо. Цей процес характеризується взаємодією між людьми. Загально визнано, що продуктивність пізнавальної, мовленнєвої діяльності, загальна життєздатність значною мірою залежать від її здатності до спілкування, від рівня сформованості комунікативної компетенції.

Під час спілкування з дошкільниками потрібно дотримуватися таких принципів (за І. Луценко [27]), які подано у табл. 1.1.

Таблиця 1.1. Основні принципи та характеристика спілкування

Принцип	Характеристика
Гуманізація комунікативних настанов педагога	Передбачає повагу до дитини-співрозмовника, її особистості, інтересів, уподобань
Задоволення потреб дітей у спілкуванні, розвиток мотивів спілкування з дорослими й однолітками	Орієнтований на реалізацію особистісного підходу до дитини
Приклад товариськості й рівноправності, конструктивна позиція у спілкуванні з дітьми	Успішна взаємодія з дітьми залежить від товариськості педагога
Діалогічна орієнтація у спілкуванні і діалогічність мовлення педагога, добір оптимальних мовленнєвих форм	Передбачає рівноправність позицій педагога і дитини у спільному пошуку правильної відповіді, способу розв'язання комунікативної проблеми, навчання дітей відстоювати свої погляди, сумніватись у готових відповідях, формулювати проблемно-пошукові запитання
Дотримання професійної та мовленнєвої етики	Встановлення емоційної довіри і підтримка позитивної атмосфери спілкування визначаються віковими особливостями мовленнєвої взаємодії з дошкільниками
Досягнення розвивального ефекту в процесі мовленнєвого спілкування вихователя з дітьми	Передбачає досягнення комунікативного успіху, позитивного педагогічного результату

У загальному комунікація (від *communico* – повідомлення, зв'язок, спілкування) розуміється як ознака конструктивної взаємодії людей у процесі отримання інформації. Тоді як спілкування – це різновид відносин, що характеризується поведінкою партнерів один до одного як до рівних і обов'язково наділених ознаками суб'єктивності. Спілкування – це певна взаємодія, що передбачає зворотній зв'язок, активність обох сторін. Побаження в ньому є життєво важливою для кожної нормальної людини і виникає вже у немовляти, з віком поступово диференціюючись. Комунікація – акт спілкування, метою якого є обмін інформацією [40, с. 191].

А. Богуш і Н. Гавриш наголошують на необхідності усвідомлення відмінностей між спілкуванням і комунікацією для повноцінного розвитку комунікативної діяльності: «життя у суспільстві потребує вміння діяти як з позиції суб'єкта, так і об'єкта діяльності, бути як учасником інформаційного процесу (адресатом або адресантом), так і партнером у спілкуванні. Процеси спілкування (міжособистісної взаємодії) і процеси комунікації – сприйняття і передавання вербальної інформації (як безпосередньо, так і через засоби інформації) виступають ланками єдиної комунікативної діяльності» [9].

Сучасною формою комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку називають *позаситуативно-особистісне спілкування*. Нею повноцінно здатні послуговуватися діти 5-6 року життя, яких уже цікавить соціальний, а не предметний світ. Позаситуативно-особистісне спілкування базується на основі особистісних мотивів, що спонукають вихованців до ігрової, навчальної діяльності. За домінування особистісних мотивів спілкування центром будь-якої ситуації дитини є дорослий (вихователь), якого дитина сприймає як джерело знань про соціальне життя, а також як об'єкт пізнання. Важливою формою спілкування з дорослими у старшому дошкільному віці стає особистісне, спрямоване на досягнення взаєморозуміння, отримання від дорослого оцінки властивостей та якостей індивідуальності [40, с. 130].

Дитині старшого дошкільного віку не хватає спілкування лише з дорослими, тому з віком у нього зростає необхідність в контактах з дітьми. Дитина, свого часу позбавлена спілкування з однолітками, виявляє не стачу розуміння власного місця серед них, а також засобів для встановлення контакту і відстоювання сприятливих для себе позицій.

Отже, позаситуативно-особистісне спілкування вводить дитину у складний світ людських стосунків, допомагає їй зайняти у ньому адекватне місце. Вихованець вчиться орієнтуватися у соціальній сфері, встановлювати стосунки з людьми, засвоює правила спілкування, знання про свої права та обов'язки, залучається до моральних цінностей суспільства. Здобутий досвід і

знання він моделює у сюжетно-рольових іграх і застосовує на практиці під опікою і керівництвом дорослого [30].

Складові комунікативної компетенції досить різноманітні. Подаємо стислий перелік, що включає:

- 1) знання особливостей і проблем тих осіб, із якими потрібно спілкуватися;
- 2) володіння відповідними комунікативними технологіями;
- 3) вміння аналізувати жести, міміку та інтонації співрозмовника;
- 4) обізнаність з азами ораторського мистецтва, їх практичне застосування;
- 5) здатність запобігати конфліктам та врегулювати ті, що виникли;
- 6) багатий словниковий запас;
- 7) мистецтво емпатії;
- 8) дотримання норм етики й етикету;
- 9) деякі акторські здібності;
- 10) навички активного слухання;
- 11) грамотність і стилістична писемного мовлення;
- 12) розвинене усне мовлення, його впевнена інтонація та відповідне емоційно-ситуативне забарвлення;
- 13) вміння аргументувати власні погляди та відстоювати їх.

Така структура комунікативної компетенції, як бачимо, має унікальний характер, оскільки увиразнює більшість значущих аспектів продуктивного міжособистісного спілкування [19].

Таким чином, комунікативна компетенція дітей старшого дошкільного віку – це комплексна характеристика, яку визначають за рівнем розвитку комунікативної діяльності у сфері спілкування з дорослими й ровесниками, орієнтацією на дорослого, чутливістю до його оцінок, сприйняттям в особливій ролі вихователя, набутим досвідом мовленнєвого спілкування і комунікації, розвитком ініціативності, доброзичливості, товарищкості, що загалом визначає комунікативну готовність до навчання у школі [9].

Узагальнюючи, можна констатувати: компетентність дітей старшого

дошкільного віку визначається науковцями як знання, вміння та навички, необхідні для розв'язання соціальних і поведінкових ситуацій, характерних для цього віку. Вона включає способи взаємодії з людьми, співпрацю у груповому спілкуванні, навички роботи в групі, здатність брати на себе відповідальність, регулювати конфлікти. Комунікативна компетентність дошкільника, зі свого боку, включає комплексне застосування ним мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, вміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування [40, с. 130].

Таким чином, серед першочергових завдань, спрямованих на підвищення ролі дошкільної педагогіки у сучасному вітчизняному соціумі, є окреслений Базовим компонентом дошкільної освіти перехід до нового типу гуманістичної спрямованої інноваційної освіти, що виходить із розуміння людини як найвищої суспільної цінності. При цьому оновлення змісту дошкільної освіти, розробка її нових стандартів першочергово пов'язуються з реалізацією компетентнісного підходу, що протистоїть традиційній поняттєвій тріаді («знання – вміння – навички»). За такого підходу знання не є самоцінністю, а лише засобом набуття особистісних сенсів, орієнтування у соціокультурному довкіллі, а також способом засвоєння діяльності, необхідної для становлення особистості.

1.2. Особливості ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку

Ігрова діяльність – складний матеріал наукового дослідження, але історія науково-педагогічного впровадження відносно нова: систематичні дослідження в галузі педагогіки гри розпочали висвітлюватись у перші десятиліття ХХ ст. Оскільки ігрова діяльність пов'язана з багатьма провідними науковими здобутками, її досліджували психологи, соціологи, культурологи.

У старшому дошкільному віці гра стає провідним видом діяльності не тому, що вона займає найбільше часу, а в першу чергу це зумовлює позитивні зміни в психіці дитини; сутність гри набуває дедалі більшої інтелектуальності, згідно до вищого рівня розумового розвитку дітей старшого дошкільного віку. Вони вже, краще відтворюють і усвідомлюють суспільні та загальні події, етичні норми і правила, якими регулюються взаємини між людьми, згадують частіше фантастичні ігрові сюжети.

Особливо вагомим для нашого дослідження видаються такі положення теорії гри (за Д. Ельконіним):

- 1) вона соціальна за походженням;
- 2) це засіб включення дитини в соціальні відносини;
- 3) гра в дошкільному віці особливо сензитивна до сфери людської діяльності та формування міжособистісних взаємин;
- 4) основним змістом гри є людина та стосунки дорослих;
- 5) скороченість та узагальненість ігрових дій – важлива умова усвідомлення дитиною сфери соціальних відносин, своєрідне їх моделювання засобами ігрової діяльності [12].

С. Русова тлумачить гру як засіб соціального розвитку тому, що в іграх, як вона пише, «зростає товариство, виховується громадська дисципліна», дитина вчиться стримано поводитися, дотримуватися правил колективу, визнавати права однолітків [39, с. 78].

За допомогою гри діти глибше пізнають навколишній світ, набувають необхідних знань, умінь та здібностей, необхідних старшому дошкільникові для успішного виконання соціальних та професійних функцій у наступному. В. Сухомлинський стосовно цього наголошує: «У грі перед дітьми розкривається світ... Без гри немає і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ» [44, с. 95].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив надати такі основні функції гри: а) *соціокультурну* (ефективний засіб соціалізації, засвоєння цінностей сучасного середовища); б) *комунікативну* (можливість моделювати реальні життєві ситуації і обирати найоптимальніші шляхи розв'язання наявних проблем: одноосібні, групові, колегіальні); в) *самореалізаційну* (досягнення особистісного успіху в умовах конкуренції, що створює радісні моменти самовираження, самореалізації); г) *діагностичну* (дитина може пересвідчитись у власному вмінні спілкуватися); г) *корекційну* (передбачає шляхом «програвання» умовних ситуацій коригувати реальну діяльність); д) *розважальну* (сприяє розвитку навчально-виховного процесу, зумовлює позитивні емоції, створює доброзичливу атмосферу для спілкування з іншими дітьми та вихователем) [42, с. 137].

З того часу, коли дитина потрапляє до групи ровесників, її індивідуальний розвиток не можна розглядати і вивчати поза взаєминами одногрупників. Хоча заклад дошкільної освіти лише умовно можна вважати колективом, проте вона надає великі потенційні можливості для розвитку дітей на основі доступних їм норм і правил поведінки. Саме цьому сприяють постійний склад групи протягом кількох років, усталеність педагогічних вимог, які спрямовують і координують взаємини, щоденна організація спілкування та спільної ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку.

Саме на основі досвіду спілкування з ровесниками формуються риси характеру підростаючої особистості, насамперед ті, які характеризують її

ставлення до людей. Переконані, що між дітьми старшого дошкільного віку існують доволі складні відносини. Задовго до того, як у процесі організованої вихователем сумісної діяльності складуться відповідні ділові контакти, між дітьми виникають особисті відносини, що базуються на почуттях симпатії (антипатії) і визначають становлення дитячого колективу, стосунки в ньому, вироблення позитивних рис у його членів, впливаючи на психологічну атмосферу у закладі дошкільної освіти та настрої вихованців.

Особисті взаємовідносини суттєво впливають на становлення характеру дитини старшого дошкільного віку. При відповідному педагогічному керівництві цими взаєминами шляхом організації спільного життя та діяльності дітей у закладі дошкільної освіти, вони стають важливим засобом згуртування колективу та виховання взаємодопомоги між його членами. Гуманні та моральні міжособистісні стосунки найбільш ефективно зосереджуються в невеликих дитячих об'єднаннях, що утворюються в основному на засадах взаємної симпатії та емоційної прив'язаності.

У процесі ігрової діяльності у дітей старшого дошкільного віку виникає потреба обмінюватися думками і враженнями, узгоджувати свої наміри та бажання, дискутувати з приводу відомих їм фактів, а іноді і сперечатися. Спілкування дітей відіграє важливу роль взаємної передачі знань в іграх. Тут вони ведуть бесіди на різні теми, пов'язані з життям і діяльністю людей, явищами природи, оточенням. Граючись і спілкуючись один з одним, діти в невимушений спосіб здобувають багато цікавого про життя, працю, побут.

Д. Ельконін [50] виділив чотири рівні дитячих ігор:

1) ігрові дії дитини відтворюють поведінку дорослих і спонукають на іншого «суб'єкта» (годування ляльки, «виховання» ляльки, укладання її спати);

2) ігрові дії відображають усю систему діяльності дорослих від початку і до кінця (скажімо, «приготування» їжі, годування, прибирання посуду);

3) «прогривання» ролі дорослого, що виявляється не тільки в маніпуляціях із предметами, а й у стосунках між людьми, у живих формах

їхнього спілкування (на основі певних ігрових правил, які діти чітко контролюють);

4) зміна традиційних ігрових ролей та поведінки, перехід від однієї ролі до іншої в рамках розвитку сюжету однієї й тієї ж гри. Тепер гра стає вже цілою сюжетно-рольовою виставою [16, с. 72]. Третій і четвертий рівні дитячих ігор найбільше сприяють розвитку особистості дошкільників та їхніх міжособистісних відносин.

Сюжетно-рольова гра позитивно впливає на розвиток комунікативної компетенції дитини старшого дошкільного віку тому, що характеризується якісним інтересом дитини до налагодження ігрових взаємин з однолітками; вмінням здійснювати задум ігрової дії; активізацією рольового мовлення та мислення дитини [40, с. 162].

Дослідниця С. Ладивір, досліджуючи сюжетно-рольову гру дітей старшого дошкільного віку, виокремлює здатність створювати сюжет для індивідуальної гри з опорою на наявний досвід; вміння взяти на себе певну роль та розгорнути сюжет спільної гри, змінити рольову позицію, адекватно до ролей партнерів; здатність створити ігрову ситуацію для реалізації свого задуму з використанням іграшок, предметів-замінників, уявних предметів [23, с. 8].

Рольові стосунки між дітьми є основними параметрами, що визначають характер емоцій гравців. Залежно від конкретної дидактичної мети нестандартного заняття, індивідуальних вікових і психологічних особливостей дітей, сюжетно-рольову гру можна проводити з одним дошкільником, кількома дітьми, з цілою групою. У старшому дошкільному віці в іграх дітей з'являються діалоги, з допомогою яких увиразнюється відносини між персонажами, встановлюється ігрова взаємодія. Будь-яка сюжетно-рольова гра містить приховане правило. У грі відбувається суттєва перебудова поведінки людини – дії стають повільними. Основою сюжетно-рольової гри є вигадана або уявна ситуація, в якій дитина старшого дошкільного віку бере на себе роль дорослого.

У спілкуванні дітей старшого дошкільного віку з однолітками переважають одностатеві контакти. Вони зазвичай граються невеликими

групами від двох до п'яти осіб. Іноді ці ігрові осередки стають постійними за складом. Упродовж сюжетно-рольових ігор змінюється регулювання неадекватних станів та емоційних реакцій дітей, відпрацювання соціальної перцепції, поглиблення самопізнання. Пропонуючи дітям 5-6 року життя розіграти сцени, що моделюють їхні проблеми, вихователь допомагає дітям відтворити у драматичному дійстві значущі події життя, правильно сприймати конфлікти, з'ясувати мотиви та доцільність власної поведінки і вчинків ігрових партнерів. Головне застосування сюжетно-рольової гри – розвивати здібності старшого дошкільника, прищеплювати йому вміння приймати правильні рішення. У таких іграх увиразнюються особливості дитини, окреслюються перспективи на майбутнє.

Режисерські ігри – передбачають творчий елемент, обігравання уявленої чи вигаданої ситуації. Уже сама назва режисерської гри вказує на присутність у ній «режисера» у ній котрий відтворює події, глядачем чи учасником яких був він сам. Саме у цій грі розвиваються вміння переносити способи дії з одного предмета на інший, що має вагоме значення для розвитку мовлення. Під час режисерських ігор дитина використовує мовленнєві експресивні засоби для створення яскравого образу кожного персонажа: змінюються інтонація, звук, темп, логічні наголоси, емоційне забарвлення, ритм висловлювань.

Ігрова ситуація мотивує активному спілкуванню з однолітками, посилює його словесну форму. Через режисерську гру старші дошкільники розмовляють один з одним не безпосередньо, а опосередковано. Тут задіяні багато персонажів. Їх кількість зростає у груповій режисерській грі, яка виникає здебільшого у старшому дошкільному віці. Очевидно, саме ігрове спілкування для дитини краще, ніж з однолітками, в якій потрібно враховувати бажання і настрій співрозмовників, шукати з ними спільну мову. Оволодівши режисерською грою, старший дошкільник навчиться взаємодіяти і з реальним партнером у сюжетно-рольовій грі. Саме в цьому віці виникають спільні режисерські об'єднання дітей, зазвичай мало чисельні (від двох до вісьмох

осіб), дитині потрібно все більше і більше взаємодії з ровесниками. Воно безпосередньо впливає на всі найважливіші види його подальшої діяльності: навчання, працю, соціальну орієнтацію. І для того, щоб старший дошкільник був краще адаптований до життя в соціальній сфері, зміг реалізувати себе, потоваришувати з однолітками і знайти спільну мову з будь-якою людиною, необхідний розвиток його комунікативних здібностей шляхом спеціального навчання [46].

Отже, можна констатувати, що в процесі спільної ігрової діяльності дитина старшого дошкільного віку разом з однолітками та дорослими здобуває життєво важливий досвід рольової поведінки, освоює реальну модель соціальних взаємин, нові форми комунікації; спілкуючись, обмінюється знаннями й уміннями. Тобто дитина у веселій, невимушеній атмосфері вчиться взаємодіяти з іншими учасниками гри, звертається за допомогою до дорослих (дізнається певну інформацію), ознайомлюється з новими явищами, подіями, професіями.

Використання ігор у старшому дошкільному віці забезпечує найкращі можливості для комунікативного розвитку дитини. Адже саме під час ігрової діяльності дитина здобуває ази комунікативної компетенції, оскільки за допомогою ролей осягає моделі міжособистісних відносини, накопичує знання та формує вміння користуватися правилами поведінки у соціумі [18, с. 138], вчиться мистецтву спілкування.

Таким чином, розвиток навичок конструктивного спілкування, вміння чітко і правильно формулювати свої думки і почуття, здатність слухати і чути співрозмовника, вміння вирішувати конфліктні ситуації – все це дитина може отримати в процесі комунікативних ігор для дітей старшого дошкільного віку.

1.3. Педагогічні умови формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності

В умовах контексту нашого дослідження під «педагогічними умовами» розуміємо обставини процесу навчання, що забезпечують досягнення поставлених цілей, а також середовище, в якому педагогічні умови виникають, існують і розвиваються. Отже, педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей, обставин і заходів педагогічного процесу, які є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання та використання елементів змісту, методів, а також організаційних форм освітнього процесу для досягнення поставлених цілей.

Таким чином, формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку відбуватиметься більш ефективно за реалізації таких *педагогічних умов*:

- а) забезпечення методичного супроводу формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності;
- б) створення розвивального потенціалу предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти;
- в) занурення дітей старшого дошкільного віку в активну комунікативну та ігрову діяльність із дітьми і дорослими.

Однією з *педагогічних умов* розвитку творчого самовираження дошкільників у музичній діяльності виокремлено *забезпечення методичного супроводу формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності*. Аби забезпечити методичний супровід формування комунікативної компетентності вихователів необхідно створити відповідні умови, що сприятимуть перебігові педагогічного процесу на засадах взаємодії вихованців у колективі.

Як зазначає А. Бойко, *методичний супровід* – це цілеспрямована,

впорядкована та керована система ідей і принципів, планів та програм, підручників і посібників, технологій та інших методичних матеріалів, а також певних організаційно-педагогічних умов і засобів, об'єднаних єдиною концепцією та спрямованих на індивідуально-творчий розвиток особистості [12].

Основами методичного супроводу, за Т. Сорочан, є:

1) демократичність – урахування різних підходів, поглядів і позицій, колегіальність у прийнятті певного рішення; 2) забезпечення можливості вибору – створення кількох варіантів програм, моделей діяльності, технологій, які спонукають до його свідомого здійснення; 3) орієнтованість на самореалізацію – розкриття особистісного потенціалу кожного учасника педагогічного процесу; 4) налагодження атмосфери співтворчості – спільної діяльності суб'єктів, які прагнуть досягти нових результатів [43, с. 35].

Методичний супровід дошкільної освіти має на меті забезпечити відповідність змісту освітнього процесу у закладі дошкільної освіти вимогам Базового компонента дошкільної освіти та чинних програм. Власне тому педагогам слід належно вивчити зміст, структури та основні принципи цих документів.

Перелічимо ті з них, що є основою навчально-методичної бази, яка сприяє формуванню соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку: Базовий компонент дошкільної освіти (А. Богуш) [5]; програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (О. Андрієтті, О. Голубович, О. Долинна та ін.) [35]; програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (О. Білан, Л. Возна) [33]; комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів «Світ дитинства» (А. Богуш) [40]; програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (О. Кононко) [34].

Назвемо методи та форми організації педагогічної роботи, які сприяють формуванню комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку:

1) з *дітьми*: заняття; ігри; узагальнюючі бесіди; розваги та ін.;

2) з *педагогами*: анкетування; консультації; семінари-практикуми; педагогічні ради; виставки літератури, посібників; перегляди відкритих заходів з батьками тощо.

Рекомендуємо перелік ігор та ігрових завдань для становлення комунікативних умінь та навичок: «*Спільне коло*» (розвивати вміння налагоджувати контакт з ігровим партнером, підтримувати позитивний настрій у групі); «*Життя в лісі*» (усувати моральне і психічне неприйняття дітей із фізичними (тілесними) контактами); «*Переходи*» (вчити уважного ставлення один до одного); «*Піраміда любові*» (виховувати турботливе ставлення до людей, формувати комунікативні здібності); «*Скажи ввічливе слово*» (навчати позитивного вербального спілкування); «*Спілкування без слів*» (утверджувати почуття доброзичливості); «*Сороканіжка*» (розвивати вміння старших дошкільнят взаємодіяти); «*Липучка*» (поглиблювати вміння старших дошкільнят взаємодіяти з однолітками).

Вважаємо доцільним провести анкетування вихователів та семінар для педагогів закладів дошкільної освіти на тему: «Гра як засіб формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку», мета якого – ознайомлення вихователів із базовими положеннями теорії спілкування; формування їхніх професійних умінь щодо використання ефективних підходів для розвитку комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку (додаток А).

Так, для переконливої та об'єктивної картини щодо сформованості комунікативних умінь у дітей, було проведено анкетування педагогів (додаток Б). Їм запропонували оцінити сформованість комунікативних якостей дитини на основі своїх повсякденних спостережень за поведінкою дитини в різних ситуаціях: в іграх, на заняттях, у спілкуванні з дорослими та однолітками.

Педагогічною умовою формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності є створення розвивального

потенціалу предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти.

Термін «предметно-ігрове» або «предметно-розвивальне середовище» означає природну комфортабельну обстановку, раціонально організовану, оснащену різноманітними предметами та ігровими матеріалами, що уможливорює одночасне включення всіх дітей групи в різноманітну діяльність. Таке середовище спонукає старшого дошкільника дослідити й використати свій багатий внутрішній потенціал, стимулює прояви самостійності, ініціативності і творчості.

Характеризуючи, предметно-ігрове середовище, Г. Лаврентьєва наголошує:

1) відповідати віковій й категорії дітей, їх функціональним можливостям із незначним перевищенням рівня складності;

2) бути динамічним, варіативним, різноманітним;

3) сприяти орієнтовно-пізнавальній діяльності, що забезпечує засвоєння нових знань, формування розумових дій, розвиток провідних психічних процесів дитини;

4) вирізнятися різноманітністю форм і кольорів, які надають виразності об'єктам та подіям і завдяки зіставленню допомагають дитині отримати достовірні знання про довкілля [22, с. 12].

Предметно-ігрове середовище у закладі дошкільної освіти виконує наступні функції: організаційну, освітню, розвивальну, виховну та комунікативну. Відповідно до виховної функції його наповнення і конструювання потрібно орієнтувати на створення таких ситуацій, котрі спонукають вихованців до морального вибору: поступитися товаришеві або взяти іграшку собі, поділитися з іншим чи діяти самому, запропонувати допомогу чи зігнорувати проблему ровесника. Таким чином, предметно-ігрове середовище стає центром, де закладаються підвалини для співробітництва, позитивних взаємовідносин, організованої прийнятної поведінки, дбайливого ставлення до інших тощо.

Предметно-ігрове середовище необхідне тому, що виконує стосовно них

важливу інформативну функцію: кожен предмет відкриває певні відомості про навколишній світ, стає незамінним засобом передачі соціального досвіду. Вихованці менше конфліктують між собою; рідко сваряться через гру, ігровий простір або матеріали, оскільки захоплені цікавою діяльністю.

Для кожного вікового періоду предметно-ігрове середовище особливе, оскільки змінюється залежно від вікових особливостей дітей, періоду навчання, освітньої програми. Так, старші дошкільники самостійно визначають, яку гру вибрати; розігруючи складні сюжети, проявляють меншу залежність від предметно-ігрового оточення, від тих чи тих іграшок. Ігрові дії набувають узагальненості, стають більш згорнутими; відбувається поступовий перехід до внутрішнього або мовленнєвого плану дій. У старшому дошкільному віці іграшки відіграють роль стимулу, підтримки одного чи кількох компонентів ігрової ситуації, сприяють актуалізації життєвого досвіду дітей, який негайно задіється у грі.

Оскільки досліджувалося вплив ігрової діяльності на формування комунікативної компетентності, то особливу увагу було звернуто на ігрові зони, оснащення їх різноманітними матеріалами для організації численних сюжетно-рольових, комунікативних і режисерських ігор. Нашим завданням було вдосконалити власне ігрове середовище в закладі дошкільної освіти. Із цією метою ми запропонували розділити його на різні зони для ігор: 1) сюжетно-рольових; 2) режисерських; 3) комунікативних. Це, зі свого боку, мало сприяти формуванню необхідних комунікативних умінь.

Щоб активізувати інтерес дітей до спільної ігрової діяльності було оновлено ігрові куточки, обладнано нові ігрові зони, додано нові сюжети для традиційних сюжетно-рольових ігор.

Зону «Сюжетно-рольових ігор» представлено іграми *«Кіностудія»*, *«Салон мобільного зв'язку»*, *«Салон краси»*, *«Коли ми захворіли»*. Перша з перелічених ігор ознайомлює дітей з етапами створення кінопродукції – від підбору акторів, зйомки фільму – до інтерв'ю з головними героями. Під час такої гри у дітей розвиваються зв'язне діалогічне мовлення та комунікативні

навички, вміння йти на поступки, взаємодіяти. Вихованці упродовж гри отримують уявлення про фах акторів, режисерів, гримерів, операторів. Гра *«Кіностудія»* сприяє розвитку інтелекту, допитливості й комунікабельності (дитина дізнається нове, цікаве та із задоволенням розповідає про це іншим).

Інша запропонована сюжетно-рольова гра – *«Салон мобільного зв'язку»* – призначена власне для сучасних дітей, для яких мобільний телефон став невід'ємною частиною їх життя. Упродовж гри старші дошкільники засвоюють такі поняття, як модель мобільного телефону, мобільний зв'язок тощо; телефонуючи один одному, розвивають уміння отримувати й передавати інформацію.

Ще одна сюжетно-рольова гра – *«Салон краси»* – дає можливість розвивати вміння дошкільників зосереджувати увагу на партнерові, його зовнішності, настрої, помічати позитивні риси іншого і виявляти доброзичливе, привітне, уважне ставлення до нього.

Наступна рольова гра *«Коли ми захворіли»* передбачає багато ролей: від лікаря до медсестри, працівника реєстратури. Під час неї вихованці отримують знання, необхідні в повсякденному житті: у ролі лікаря вчаться надавати елементарну медичну допомогу, бути уважними один до одного, визначати і розуміти стан іншого, а в ролі пацієнта – просити допомоги, висловлювати свої потреби.

Сюжетно-рольові іграшки розширюють уявлення дитини про довколишній світ. Граючись із ними, дошкільники вчаться діяти в уявлюваній ситуації, творчо перетворювати різноманітні враження, отримані з різних джерел, проявляти максимум самостійності, вміння взаємодіяти, налагоджувати контакти, бути уважними один до одного, турботливо ставитися до ровесників. Упродовж ігрової діяльності закріплюються і розширюються уявлення дітей про емоції, міміку, жести.

Структура предметно-ігрового середовища зони *«Сюжетно-рольових ігор»*, *«Режисерських ігор»* та *«Комунікативних ігор»* представлена у табл. 1.2.

Таблиця 1. 2. Структура предметно-ігрового середовища (сюжетно-рольових, режисерських та комунікативних ігор)

«Коли ми захворіли»	білі халати; шапочки; ваги; медична сумка з набором інструментів; «ліки»; вата; бинти; рецепти; каса; чеки; гроші; вітрина тощо.
«Салон краси»	дзеркало; халат перукаря; пелерина для клієнта; журнали модних зачісок; сушка; рукомийник; фен; плойка; тіні; лаки; перуки; ножиці; бігуді; стрічки; гумки; шпильки; гребінці; ляльки з довгим волоссям тощо.
«Кіностудія»	кінокамери; мікрофони; операторський візок; штатив для відеокамери тощо.
«Кенгуру»	маски, костюми.
«Відгадай подарунок»	подарунки: ляльки, автомобілі, конструктори, лото, пазли, мозаїки тощо.
«На містку»	предмети-замінники: міст – дошка, річка – шмат тканини синього або голубого кольору.
«Хвилі»	великий шмат тканини синього кольору.
«Майстри і підмайстри»	папір; пластилін; мозаїка тощо.

Підготовлене і спеціально організоване розвивальне предметно-ігрове середовище групи функціонально моделює комунікативні вміння дітей старшого дошкільного віку (комунікабельність, уміння залагоджувати конфлікти, уступати, домовлятися, пропонувати допомогу і просити).

Одними, з-поміж окреслених нами педагогічних умов є занурення дітей старшого дошкільного віку в активну комунікативну та ігрову діяльність із дітьми і дорослими. У сучасному закладі дошкільної освіти слід створити оптимальні умови для взаємодії дітей між собою та з дорослими, які сприятимуть формуванню комунікативної компетенції старших дошкільників, а саме: 1) створювати дружнє, безпечне, захищене середовище й атмосферу щирих і довірливих стосунків між його членами; 2) моделювати гуманну взаємодію з дорослими, ровесниками (приємними, індиферентними,

неприємними); виховувати культуру спілкування; 3) схвалювати належну соціальну поведінку; 4) навчати орієнтуватися в незвичному людському оточенні, пристосовуватися до його вимог і правил, ефективно взаємодіяти з ними; 5) підтримувати у дітей готовність звернутися по допомогу до знайомих дорослих; 6) сприяти організації ігор та спілкування, в яких дитина набуває елементарних умінь зважати на іншого, виявляти до однолітка інтерес, ініціювати готовність до контакту з ним, демонструвати позитивну налаштованість на іншого, бажання домовлятися, поступатися, виробляти спільні рішення, відстоювати свою думку, обґрунтовувати незгоду з кимось (чимось); врегульовувати конфлікти та суперечки зберігаючи почуття власної гідності [34, с. 305].

Діти відповідно копіюють слова і вчинки дорослих у своїх іграх. На їх поведінку великий вплив має особистий приклад вихователя. З дорослими вони спілкуються дуже щиро й очікують від них допомоги, розуміння та співпраці. Надзвичайно важливо узгоджувати зміст ігор із засобами, за допомогою яких передбачається їх проводити. Відтворюючи навколишню дійсність за допомогою ігрових дій та ролей, а також емоційних і вербальних засобів спілкування, дитина вчиться багатогранно, образно та динамічно виражати своє ставлення до довкілля, визначати моральну сутність людських взаємин, а також моделювати власну діяльність.

Міжособистісне спілкування дитини з ровесниками у грі найбільш природне, невимушене, нестандартне, вільне й ініціативне. У процесі комунікації вона вчиться формулювати речення, які виражають її думку, не соромиться однолітків у разі неправильного висловлення. Спілкування під час гри з ровесниками багатше та різноманітніше, ніж з дорослими, бо включає управління діями партнера, контроль за ними, представлення власних зразків ігрової поведінки.

Практичний досвід доводить, що гра може бути успішною, якщо вихователь:

а) створить атмосферу, позбавлену тривожності та побоювань;

б) переконає вихованців, що у процесі гри він постає в ролі або консультанта, або рівноправного учасника, а не авторитарної сили, що намагається все контролювати і регулювати;

в) сприятиме переходові гри від предметно-ігрових дій до рольової взаємодії;

г) акцентуватиме не на деталізації рольових дій, а на творчому розвитку сюжету;

г) буде максимально стриманим і тактовним, особливо під час виникнення упродовж гри конфліктних ситуацій;

д) забезпечить умови за яких гра не тільки б навчала та виховувала, а й приносила задоволення і радість учасникам, формувала їх комунікативні уміння (додаток В).

Отже, формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку на заняттях у закладах дошкільної освіти полягає у складній взаємодії під час ігрової діяльності кількох чинників, які за ступенем впливу на дитину розташовуються в такій послідовності:

- 1) суспільно-педагогічна спрямованість спілкування в групі;
- 2) соціально-комунікативні навички дітей;
- 3) міжособистісні стосунки в групі;
- 4) становлення особистості дитини дошкільного віку.

Висновки до розділу 1

Дослідження теоретичних основ й педагогічних умов формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності дає можливість зробити наступні висновки:

1. Теоретично обґрунтовано характеристику комунікативної компетентності як педагогічної категорії в сучасній науковій парадигмі. Встановлено, що комунікативна компетентність характеризується взаємодією з іншими людьми (вихователями, ровесниками та ін.). Завдяки сформованій комунікативній компетенції у дітей налагоджуються контакти з людьми, практикуються навички роботи в групі, вихованець знаходить своє місце в суспільстві і вчиться розуміти, використовувати та поважати можливості інших.

2. Формування комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності можна визначити як комплексну характеристику, яку визначають за рівнем розвитку комунікативної діяльності у сфері спілкування, орієнтацією на дорослого, сприйняттям в особливій ролі вихователя, набутим дошкільником досвідом мовленнєвого спілкування, розвитком ініціативності, доброзичливості. Доведено, що гра дітей старшого дошкільного віку навчає взаємодії в колективі, виховує повагу до окремої особистості зокрема, до суперника у грі та до групи загалом, почуття відповідальності за доручену справу.

3. Виявлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності: забезпечення методичного супроводу формування комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності; створення розвивального потенціалу предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти; занурення дітей старшого дошкільного віку в активну комунікативну та ігрову діяльність із дітьми і дорослими.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Критеріально-рівневе оцінювання сформованості комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності

Як уже зазначалося, у дошкільному віці формуються основи комунікативної компетентності дитини: вміння розуміти настрій, потреби і поведінку іншої людини, орієнтуватися у ситуації спілкування та взаємодії. Комунікативно компетентний дошкільник здатний вибрати адекватну манеру комунікації, вміє просити про допомогу і надавати її, поважає бажання інших осіб, може включатися у спільну діяльність із ровесниками та дорослими. Крім того, така дитина не заважає своєю поведінкою іншим, уміє стримувати себе і повідомляти про свої потреби у прийнятній формі [33, с. 45].

Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Сумського дошкільного навчального закладу (ясла-садок) № 2 «Ясочка». Для дослідження було обрано дві групи А і Б (хлопці та дівчата 47 дітей).

Під час експериментальної роботи нами були обрані наступні етапи подальшого проведення експерименту: констатувальний, формувальний та контрольний.

Метою констатувального етапу було проведення аналізу даних для визначення рівнів сформованості комунікативної компетенції за конкретними показниками.

Комунікативну компетенцію дітей старшого дошкільного віку трактуємо як здатність та готовність дитини здійснювати успішну мовленнєву

діяльність, опосередковану соціальною взаємодією з дорослими та однолітками, засвоєнням соціальних якостей, цінностей та знань. Рівень сформованості будь-якої компетенції визначають за її структурними компонентами. Відповідно до змістових аспектів комунікативної компетенції було виділено критерії та показники, за якими можна визначити рівень її сформованості.

Характеризуючи комунікативну компетенцію дітей старшого дошкільного віку, ми виокремили такі критерії і показники та подали у табл. 2.1.

Таблиця 2.1. Критерії та показники рівня сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку

Критерії	Показники
<i>Когнітивний</i>	Розуміння дитиною специфіки ситуації спілкування, обізнаність із нормами соціальної поведінки, вміння розуміти емоційний стан інших дітей, обізнаність з іграми.
<i>Емоційний</i>	Вміння контролювати свої емоції та настрої, володіння прийнятими способами вираження емоцій, емоційна спрямованість на однолітків у групі, здатність будувати безконфліктні взаємини.
<i>Комунікативно-інтерактивний</i>	Вміння вести діалог із дорослими і ровесниками, отримувати необхідну інформацію під час діалогу, взаємодіяти в процесі ігрової діяльності, співвідносити свої бажання з інтересами інших, вислуховувати співрозмовника, спокійно відстоювати власну думку.

Перший, *когнітивний*, критерій є важливою складовою процесу формування комунікативної компетенції, оскільки визначає вміння узгоджено взаємодіяти з іншими, адекватно, безконфліктно поводитися, спілкуватися. Значимість *емоційного* критерію зумовлена тим, що основою психічного розвитку і формування особистості дошкільника є його емоційна сфера. Розвиток дитини значною мірою залежить від сформованості комунікативної сфери, адже завдяки спілкуванню вона пізнає світ і себе в ньому, набуває

досвіду, розвивається й стверджується як особистість. Тому третім критерієм оцінки комунікативної компетентності було обрано *комунікативно-інтерактивний*.

Кожен із критеріїв розкривається через систему показників, що відображають ступінь сформованості окремих складових комунікативної компетентності. При виборі показників ми враховували їх надійність (кількісне вираження та якісна інтерпретація), доступність (можливість застосування в умовах закладу дошкільної освіти), а також системність (взаємозв'язок компонентів).

Усі критерії та показники комунікативної компетентності не лише розкривають і характеризують процес її формування у дітей дошкільного віку, а й сприяють розвитку вміння взаємодіяти, що є необхідним компонентом самореалізації та успішності в різних видах діяльності.

На основі виділених критеріїв і їх показників визначено високий, середній і низький рівні сформованості комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку, та подано у табл. 2.2.

Окреслена структура лягла в основу діагностики дітей старшого дошкільного віку із метою виявлення їхньої належності до визначених рівнів.

Для діагностики було використано низку методів: спостереження за дітьми у різних видах діяльності, анкетування, бесіди, аналіз ігрових завдань. Опишемо запропоновані завдання і результати їх виконання відповідно до визначених критеріїв та показників комунікативної компетентності.

Таблиця 2.2. Характеристика рівнів сформованості комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Рівень	Показники
<i>Високий</i>	Позитивне сприйняття інших; вміння встановлювати контакт із дорослими та однолітками; чутливість до емоційного стану людей; вміння дружно взаємодіяти з однолітками в процесі ігрової діяльності, вибирати партнерів для ігор та спільних занять, здатність узгоджувати свої дії з діями інших; вміння самотужки залагоджувати конфліктні ситуації або уникати їх; активне спілкування; вміння спокійно розмовляти, уважно слухати, чітко висловлювати свої прохання або потреби, здатність підтримувати бесіду.
<i>Середній</i>	Почуття невпевненості у взаєминах з однолітками; схильність розв'язувати проблемну ситуацію з допомогою дорослих або ровесників; відсутність ініціативи у спільній діяльності, вияв як позитивних, так і негативних форм поведінки; неточне вираження власних емоцій та розуміння емоційних проявів однолітків; невпевненість у ігровій діяльності; непослідовність у висловлюванні думок; несистематичне дотримання культури спілкування.
<i>Низький</i>	Відсутність уміння самотійно встановлювати контакт; труднощі у налагодженні взаємин з однолітками в процесі ігрової діяльності; відстороненість від дітей, некоректне поведіння в конфліктній ситуації; суттєві труднощі в розумінні емоційного стану співрозмовника; небажання налагоджувати конструктивну взаємодію, невміння відобразити свій емоційний стан та розпізнати почуття інших дітей; негативне ставлення до однолітків; ускладнена комунікативна діяльність; невміння вислухати, почути іншого, підтримати бесіду.

Критерій: когнітивний

Показник: розуміння дитиною специфіки ситуації спілкування.

Завдання: «Ставлення дитини до однолітків».

Мета: виявити труднощі старших дошкільників у встановленні контактів з однолітками.

Процедура виконання. Вихователям пропонували прочитати твердження і

з'ясувати наявність чи відсутність зазначених особливостей у дитини.

Показник: обізнаність з іграми.

Завдання: «Помічники».

Мета: встановити рівень умінь дітей взаємодіяти один з одним, співвідносити свої бажання і прагнення з інтересами інших, брати участь у колективних справах, надавати необхідну допомогу.

Матеріал: клей, ножиці, папір, лійки, ганчірки.

Процедура виконання. Дітям пропонували погратися у гру «Як можна допомогти», виконати різні доручення. Вихованців ділили на підгрупи і пояснили, що в кожній із них треба обрати капітана (який робитиме звіт про виконану роботу), підготувати необхідний матеріал, розподілити обов'язки і виконати поставлене перед командою завдання. Після цього кожна підгрупа отримувала такі завдання:

- допомогти помити столи і стільці;
- підклеїти книжки, які порвалися;
- допомогти прибрати в ігровій зоні.

Методичний супровід. Фіксувалося вміння запропонувати мету діяльності, спланувати її зміст, розподілити обов'язки, вибрати засоби для виконання завдання, здатність об'єктивно оцінити загальний результат, урахувати думку партнера, підкорятися його вимогам, а також приймати та надавати допомогу.

Показник: вміння розуміти емоційний стан інших дітей.

Завдання: «Відображення почуттів».

Мета: виявити вміння старших дошкільників розуміти емоційний стан однолітків, дорослих та розповідати про нього.

Процедура виконання. Після знайомства та налагодження доброзичливої атмосфери спілкування дітям пропонувалось розглянути сюжетні малюнки, на яких зображені діти та дорослі в різних ситуаціях (Мама сварить хлопчика. Дівчинка розбила чашку. Хлопці їдять цукерки. Дівчинка плаче через відсутність іграшки), після чого дати відповідь на такі запитання:

- Хто зображений на малюнку?
- Що вони роблять?
- Як вони себе почувають? Який у них настрій?

Методичний супровід. Фіксувалося, чи самотійно і правильно старший дошкільник визначив почуття персонажів, пояснив їх причину і зробив прогноз подальшого розвитку ситуації, чи завдання виконувалося з допомогою дорослого.

Критерій: емоційний

Показник: емоційна спрямованість на однолітків у групі.

Завдання: «Не поділили іграшку».

Мета: визначити рівень вміння дітей не сваритися, не створювати конфліктних ситуацій.

Матеріали: коробка та іграшки (відповідно до кількості дітей), серед яких є нова, приваблива.

Процедура виконання. Кожній дитині пропонували вибрати іграшку. Якщо виникла конфліктна ситуація через нову, то після нетривалого спостереження за поведінкою дітей експериментатор втручався і пропонував кілька варіантів залагодження конфлікту:

- віддати іграшку тому, хто взяв її першим;
- нікому не віддавати нову іграшку;
- бавитись усім разом;
- віддати іграшку дитині, в якій сьогодні поганий настрій. Дорослий вислуховував пропозиції кожної дитини.

Методичний супровід. Упродовж виконання завдання ми очікували від старших дошкільнят прояву вміння співвіднести своє рішення з рішенням інших дітей і вибрати правильне.

Показник: вміння контролювати свої емоції та настрої.

Завдання: «Дзеркало настрою».

Мета: визначити вміння дітей зрозуміти настрій партнера з огляду на

його вербальну чи невербальну поведінку.

Процедура виконання. Дітей об'єднували в пари чи невеликі підгрупи і визначали, хто буде задавати емоцію, а хто – її відображати. Скажімо, вихователь пошепки повідомляв дитині, яка мала демонструвати почуття, якусь інформацію: «За мною прийшов тато, і я мушу йти» (сум); «Мені сьогодні куплять песика» (радість); «Я більше не буду битися» (сором, провина); «Ти зламав мені велосипед» (гнів, злість); «Я туди не піду. Там темно» (страх); «Я не буду ділитися іграшками з Тарасом» (образа); «Який великий динозавр!» (подив, захоплення). Вихованець повторював фразу, а інша дитина мала визначити в цей момент його почуття. Потім діти обмінювалися «ролями».

Методичний супровід. Під час виконання завдання увага зверталася на самостійність визначення емоційного стану однолітка. Також відзначалося, як дитина за допомогою мовлення, міміки та жестів може передати різноманітні почуття й емоції.

Показник: вміння будувати безконфліктні взаємини.

Завдання: бесіда «Дружба в групі».

Мета: виявити знання дитини про життя у садку, взаємини у групі.

Процедура виконання. Дітям пропонували дати відповіді на такі запитання:

1. Чи подобається тобі гратися з дітьми в групі?
2. Тобі більше подобається гратися одному чи з дітьми?
3. Як можна запросити друзів до участі у грі?
4. Що потрібно зробити, щоб діти гралися дружно?
5. Що означає домовитися про правила гри?

Методичний супровід. Під час бесіди увага зверталася на спроможність дитини дати повну, змістовну відповідь.

Критерій: комунікативно-інтерактивний

Показник: уміння вести діалог із дорослими і ровесниками.

Завдання: «Спостереження».

Мета: виявити комунікативні вміння старших дошкільників.

Процедура виконання: спостереження за дошкільником у процесі повсякденної та ігрової діяльності.

Методичний супровід. Упродовж спостереження увагу приділяли характеру спілкування дитини, її ініціативності, вмінню вступати в діалог, підтримувати та вести його, слухати співрозмовника, чітко висловлювати свої думки.

Показник: уміння взаємодіяти в процесі ігрової діяльності, співвідносити свої бажання з інтересами інших.

Завдання: «Що ти скажеш?».

Мета: виявити вміння вихованців орієнтуватися у мовленнєвій ситуації.

Процедура виконання. Дитині описували відповідну мовленнєву ситуацію і пропонували уявити, що це сталося з нею. Наприклад: «Ти приїхав у гості до бабусі і вийшов на вулицю погратися. Там незнайомі діти бавилися у цікаву гру. Тобі теж захотілося погратися з ними. Що ти скажеш?»; «Вихователь розмовляє з іншою дитиною. Тобі треба у нього щось запитати. Як ти це зробиш?»; «На занятті з малювання у тебе зламався потрібний тобі олівець. Як ти попросиш олівець у товариша?».

Методичний супровід. При оцінюванні бралися до уваги адекватність розуміння ситуації, повнота відповіді.

Показник: вміння отримати необхідну інформацію під час діалогу.

Завдання: «Інтерв'ю».

Мета: визначити вміння отримувати необхідну інформацію у спілкуванні, вести простий діалог із дорослими та однолітками.

Процедура виконання. Дитині пропонували уявити себе кореспондентом і взяти інтерв'ю в будь-кого з дітей або дорослих: задати кілька запитань про садок, групу, заняття тощо. Після отримання відповідей старший дошкільник

мав розповісти про свій «репортаж». Далі дітям пропонували переказати інтерв'ю «кореспондента».

Методичний супровід. Фіксували зміст запитання, ступінь самостійності, логічність та послідовність запитань.

Показник: вміння вислухати співрозмовника, спокійно відстоювати власну думку.

Завдання: «Безлюдний острів».

Мета: виявити вміння дитини вислуховувати іншого, з повагою ставитися до його думки, інтересів, спокійно відстоювати власні погляди.

Зміст виконання. Дітям пропонували уявити, що вони їдуть на безлюдний острів. Вихованці мали розповісти про своє перебування на ньому, спираючись на такі запитання:

- Із чого ви б почали життя на острові?
- Які предмети необхідно взяти із собою?
- Що буде робити кожен з вас? Спробуйте розподілити обов'язки між собою. Кого б ви обрали командиром?
- Що ви будете робити, аби захиститися від сильного вітру?

Методичний супровід. Під час оцінювання звертали увагу на їхню ініціативність у спілкуванні, висунуті пропозиції, вміння вислухати іншого, переконати, піти на поступки.

Загальний рівень сформованості комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку оцінювався кількісно за всіма описаними критеріями. Середній коефіцієнт було отримано шляхом відношення суми отриманих даних за компонентами та їх кількості. Узагальнені кількісні результати вихідного рівня комунікативної компетентності досліджуваних груп (А і Б) відображено в табл. 2.3.

Таблиця 2.3. Узагальнені кількісні результати вихідного рівня комунікативної компетентності (%)

Група	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Група А	11,8%	52,6%	35,6%
Група В	13,3%	57,8%	28,9%

Як засвідчили експериментальні дані, у дітей старшого дошкільного віку обох груп на констатувальному етапі переважав середній рівень сформованості комунікативної компетентності. Однак у дітей групи «А» аналогічні показники були дещо нижчими, ніж у групі «В».

Тому групу «А» ми визначили як експериментальну, а групу «В» – як контрольну. Представимо результати констатувального етапу експерименту у вигляді гістограми.

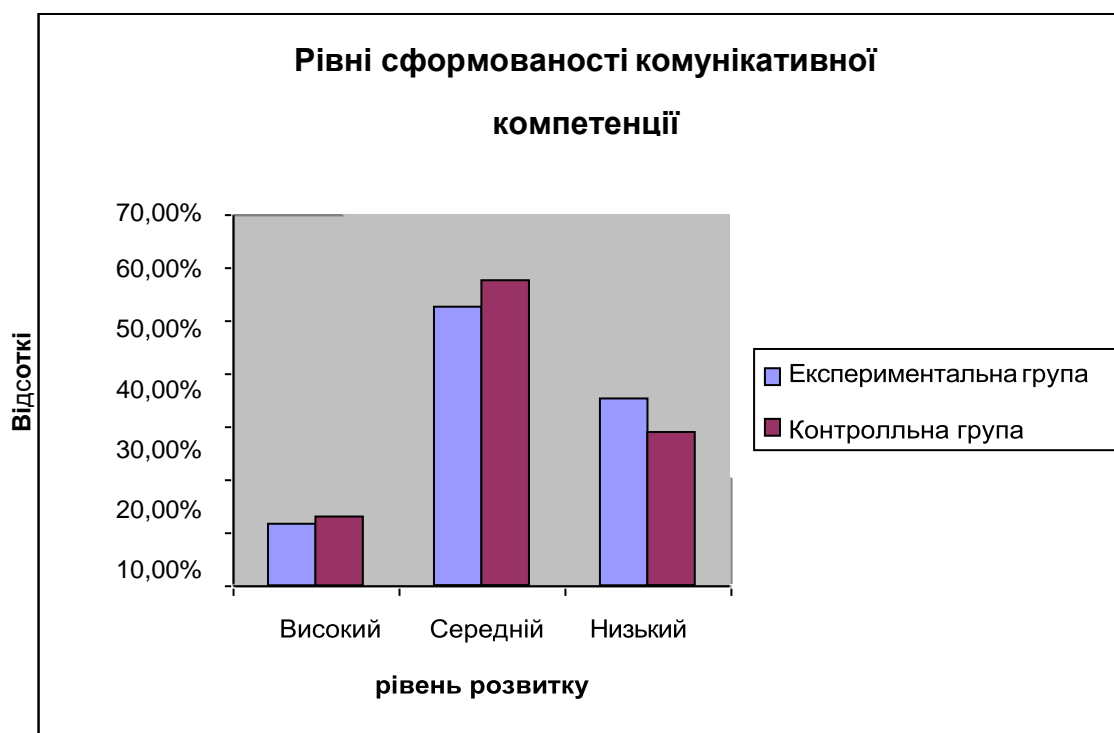

Рис. 2.1. Рівні сформованості комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку

Як видно з рисунка, високий рівень розвитку комунікативної компетенції спостерігався лише у 11,8% (ЕГ) і 13,3% (КГ) дітей. Ці діти старшого дошкільного віку добре орієнтувалися у назвах основних емоцій, почуттів, проявили розуміння емоційних проявів. Вони також активно взаємодіяли з членами групи, вміли спокійно відстоювати свою думку, проявляючи при цьому повагу до інтересів інших. У конфліктних ситуаціях намагалися знайти справедливе рішення.

52,6% (ЕГ) і 57,8% (КГ) вихованців показали середній рівень розвитку комунікативної компетентності. Вони достатньо орієнтувались в основних емоціях, але при цьому демонстрували певні труднощі при визначенні власних емоційних проявів. Діти цього рівня проявляли недостатню активність у спілкуванні, виявляли труднощі при встановленні контакту. Діалог будувався за допомогою дорослого. І хоча старші дошкільники цієї групи проявили недостатню активність у спілкуванні, вона була позитивно спрямованою (діти приймали ініціативу інших; погоджувалися, проте й висловлювали заперечення, враховуючи власні інтереси), і у них було виявлено знання норм організованої взаємодії, хоча й траплялися окремі випадки їх порушення.

Діти з низьким рівнем розвитку комунікативної компетенції (35,6% (ЕГ) і 28,9% (КГ)) демонстрували недостатню орієнтованість в назвах емоцій і не могли їх диференціювати. Ці діти були неактивними у спілкуванні, не контактували, діяли індивідуально. Вони пасивно слідували за ініціативними ровесниками, не висловлювали своєї думки, або ж не враховували інтересів і побажань однолітків, наполягали на своїй точці зору.

Результати констатувального етапу дослідження дали підстави говорити про необхідність підвищення ефективності формування комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку. Актуальною відтак постає організація і проведення роботи зі впровадження педагогічних умов.

2.2. Експериментальне впровадження педагогічних умов формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності

Експериментальна робота з формування комунікативної компетенції у дітей старшого дошкільного віку здійснювалася нами на основі теоретичних положень та практичних результатів констатувального етапу дослідження. Спостереження за дітьми у щоденній ігровій діяльності показали, що вони зазвичай прагнуть, але часто не вміють вступати в контакти, обирати відповідні способи спілкування з однолітками, виявляти ввічливе, доброзичливе ставлення до них, слухати партнера, розмовляти з дотриманням норм мовленнєвого етикету. У дитячому колективі, на жаль, не завжди проявляються толерантність, дружелюбність.

Загальновідомо, що здатність до взаємодії з іншими становить основний зміст комунікативної компетентності як необхідний елемент самореалізації людини, її успішності в різних видах діяльності, прихильності до неї осіб, котрі складають її оточення. Формування цієї важливої здатності є неодмінною умовою нормального психічного розвитку дитини, а також одним з основних завдань її підготовки до навчання у школі. З огляду на це формувальний етап експериментальної роботи був спрямований на створення умов для вдосконалення комунікативних умінь старших дошкільників.

Як зазначалося, гра в старшому дошкільному віці є провідним видом діяльності і водночас важливим ефективним і доступним способом формування та розвитку комунікативних навичок дітей. Саме під час гри вихованці оволодівають нелегким мистецтвом взаємодіяти та спілкуватися з дорослими й однолітками. Організація експериментальної роботи відбувалася до зазначених в теоретичному розділі педагогічних умов і передбачала три напрями роботи.

Це робота з педагогами, робота з предметним середовищем і робота з

дітьми. Розглянемо детальніше педагогічні умови і їх реалізацію в рамках формування комунікативної компетенції у дітей старшого дошкільного віку.

Першою педагогічною умовою ефективного формування комунікативної компетенції засобами ігрової діяльності було, як уже зазначалося, забезпечення методичного супроводу формування комунікативної компетенції. У чому ж полягає педагогічне керівництво грою, яке сприяє покращенню взаємин дітей, набуттю ними комунікативного досвіду? Як відомо, основним змістом спільних ігор дітей є відтворення взаємин між людьми, їх відношення один до одного. Однак в реальному житті діти інколи спостерігають й негативні форми спілкування, що потім відтворюють у колективних іграх. Тому педагог повинен уважно спостерігати за спільними іграми дітей. Якщо діти в грі проявляють негативні емоції, почуття, дії, педагогові слід зробити зауваження, включившись в гру змінити її хід в позитивному напрямку. Педагог виступає рівним партнером у грі, дає можливість розподіляти ролі, висловлювати думку стосовно сюжету гри, заохочуючи цим дітей до діалогу, стимулює розвиток ігор від предметних до сюжетно-рольових. Ефективне керівництво надає грі цілеспрямованого характеру, дії дітей стають узгодженими, проявляють вміння домовитись.

Особливістю ігор дітей старшого дошкільного віку є те, що рольова поведінка ускладнюється, урізноманітнюється. Тому мета керівництва грою – розвинути гнучкість рольової поведінки, навчити дітей змінювати рольову поведінку, ігрову роль, повідомляючи про це партнерів по грі. Таке вміння дозволить реалізувати різноманітні сюжетно-рольові ігри. Тобто гра буде захоплюючою, цікавою і завжди новою. Керівництво ігровою діяльністю, яке враховує індивідуальні, вікові особливості дошкільників, активізує інтерес до спільних ігор, відповідно і створює бажання спілкуватись, взаємодіяти з однолітками. Все це сприяє розвитку доброзичливих відносин, позитивної взаємодії з дітьми, що й визначає сформованість комунікативної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

Ефективність другої педагогічної умови (вплив предметно-розвивального

середовища на формування комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку) досліджувалася в закладі дошкільної освіти, які брали участь в експерименті. Створення різноманітного динамічного предметно-ігрового середовища в експериментальних групах для стимулювання бажання дітей брати участь в ігровій діяльності. Формами і методами реалізації мети слугували: сюжетно-рольові («Кіностудія», «Магазин іграшок» та ін.), режисерські («Життя в лісі», «Невербальна казка», «Добрі ельфи», «Кенгуру», «Капітан» та ін.) і комунікативні («Спільне коло», «Будь ласка», «Сонячний зайчик», «Переходи», «Ввічливі слова», «Розсміши сумного друга» та ін.) ігри, обладнання ігрового середовища за зонами «Сюжетно-рольових ігор», «Режисерських ігор», «Комунікативних ігор».

Використання ігор для перелічених зон сприяло оволодінню дітьми суспільними функціями, їхньої здатності моделювати людські стосунки і довколишнє життя, будувати позитивні взаємовідносини («Салон мобільного зв'язку», «Салон краси»), розвитку міжособистісного спілкування («Кіностудія»), уміння виражати дбайливе ставлення до інших («Коли ми захворіли»), розвивати комунікабельність, доброзичливе ставлення один до одного («Назви лагідно», «Комплімент», «Скажи ввічливе слово»).

У будь-якому закладі дошкільної освіти дитина отримує необхідний досвід взаємодії з дорослими та однолітками в найбільш значущих для її розвитку сферах життя. Можливості набуття і збагачення такого досвіду збільшуються за умови створення у групі відповідного предметно-розвивального середовища.

Згідно з Базовою програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» створення та вдосконалення розвивального предметного середовища є необхідною умовою освітнього процесу [34, с. 192].

Третьою та основною умовою формувального етапу експерименту була робота з дітьми старшого дошкільного віку. Система роботи з формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку базувалась на структурно-функціональній розробленості, яка визначила чіткість і

цілеспрямованість процесу розвитку комунікативних якостей дітей старшого дошкільного віку та здійснювалася нами на формульовальному етапі проведеного експерименту.

Отже, завданням формульовальної роботи було сформулювати у дітей старшого дошкільного віку такі вміння:

- отримувати необхідну інформацію у спілкуванні;
- вислухати іншого, з повагою віднестись до його думки;
- вести простий діалог з дорослими та однолітками;
- відстоювати свою думку;
- з повагою ставитися до оточуючих;
- приймати та надавати допомогу;
- не сваритись, спокійно реагувати в конфліктних ситуаціях.

Гра як провідна діяльність є ефективним засобом реалізації освітніх завдань з усіх напрямів розвитку особистості дитини. Тому реалізації окреслених завдань було обрано сюжетно-рольові ігри, режисерські ігри, комунікативні ігри. Проаналізуємо детальніше організацію і проведення роботи використання ігрової діяльності з метою формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Насамперед вона передбачала проведення циклу *ігрових занять* (Додаток Г).

Ігрові заняття проводились, базуючись на таких принципах:

- 1) *вільної участі*: дітям дозволяється брати (чи не брати) участь у грі за власним бажанням, вільно «виходити з гри» та спокійно повертатися;
- 2) *взаємоповаги*: в групі діють певні правила взаємодії – звертання до учасників має бути поіменне, без використання особових займенників «він», «вона», «вони»; кожна дитина має право висловити свої думки, пропозиції, кожному дитину потрібно вислухати, не перебиваючи її;
- 3) *усвідомлення*: на початку заняття дітям пояснюють його мету і структуру. Якщо хтось з дітей не розуміє умови, правила ігрового завдання чи гри, то необхідно пояснити дитині всі незрозумілі моменти;

4) *рефлексії*: для ефективного закріплення результату заняття після виконання серії ігор підводяться підсумки – діти говорять, що їм сподобалося, чи виникали труднощі під час гри, якого досвіду вони набули.

Кожне заняття починалось з привітання. Це допомагало встановити емоційно-позитивний контакт і сприяло спрямованості дітей один на одного. Привітання адресувалось кожному учаснику ігрового заняття. Це об'єднувало дітей в єдине ціле, створювало радісний настрій і позитивне налаштування на заняття.

Ще одним завданням формувального експерименту було навчити дітей узгоджувати свої дії з іншими дітьми, знаходити компромісні рішення. Для цього використовували ігри: «Клейовий дощик», «На містку», «Кухарі», «Азбука чомучок» (Додаток Д) .

Гра «Клейовий дощик»

Мета: розвиток почуття приналежності до колективу, навчання узгодженості своїх дій з іншими.

Інструкція: Діти стають в одну лінію, кладуть руки на пояс один одному і таким склеєним способом починають рухатись. На шляху їм трапляються перешкоди: треба перескочити через коробки, пройти по імпровізованому містку, проповзти під кріслом, обійти гору тощо.

Гра «Азбука чомучок»

Мета: розвивати вміння конструювати запитання.

Інструкція: Діти сідають в коло. Педагог говорить: Вам потрібно ставити запитання так, щоб перше слово вашого питання починалось з однієї букви абетки. Запитання будемо ставити по черзі. Учасник, який зіб'ється вибуває з гри. Наприклад: А – абрикос – це овоч чи фрукт?; Б – білка живе на дереві чи в траві? Для підказки букв вихователь тримає абетку. Також використовувались сюжетно-рольові ігри. Ці ігри розвивають вміння прямо адресувати своє звернення до однолітка, щоб привернути його увагу, запросити до гри; вміння звертатись до іншої дитини на ім'я.

Здатність приймати задуми іншого, вміння допомогти під час спільної діяльності, емоційно відгукуватись на потреби інших розвивали, використовуючи такі ігри: «Закінчи малюнок», «Рукавички», «Капітан». Наведемо приклад гри «Закінчи малюнок».

Гра «Закінчи малюнок»

Мета: формувати відчуття приналежності до групи, вміння взаємодіяти.

Інструкція: Діти сидять у колі. У кожного – набір фломастерів або олівців та листок паперу. Вихователь говорить: «Зараз кожен з вас почне малювати свою картинку. За моїм сигналом ви скасуєте малювання і тут же віддасте свою незакінчену картинку сусідові ліворуч. Він продовжить малювати вашу картинку, потім за моїм сигналом урветься і віддасть її своєму сусідові. І так до тих пір, поки той малюнок, який ви починали малювати на початку, не повернеться до вас». Діти починають малювати будь-яку картинку, потім за сигналом вихователя передають її одному сусідові і одночасно отримують від іншого сусіда його зображення. Після того, як картинки обійшли повне коло і повернулися до своїх початкових авторів, можна обговорити, що в результаті вийшло і хто з дітей що намалював на кожному загальному малюнку.

Для формування взаємодії використовували рухливі ігри. Вони є важливими у формуванні вміння взаємодіяти, оскільки результат таких ігор часто залежить від групи дітей. Налаштованість на кінцевий результат спонукає учасників до відповідального, уважного ставлення один до одного. Це ігри «Гусениця», «Кенгуру», «Склеєна дошка», «Плутанина».

Гра «Кенгуру»

Мета: розвиток навиків взаємодії з партнером.

Інструкція: Учасники діляться на пари. Один з них, кенгуру, стоїть, інший – дитинча кенгуру – спочатку встає спиною до нього, а потім присідає. Партнери беруться за руки. Завдання кожної пари – саме в такому положенні, не рознімаючи рук, пройти до протилежної стіни, обійти перешкоди. Вибір сюжетно-рольових ігор як засобу формування комунікативної компетенції

старшого дошкільника обґрунтовується тим, що сюжетно-рольова діяльність дозволяє встановити зв'язок між педагогом і дітьми, між самими дітьми. Повноцінне спілкування в процесі організації ігор сприяє розвитку в дітей вмінь і навиків соціальної взаємодії.

Одночасно з розвитком вміння орієнтуватися в різних емоціях та почуттях дітей вчили виявляти емоційну чутливість до інших людей, розповідати про свої почуття та емоції. Це можна проілюструвати на прикладі гри «Що відчуваєте», «Добрі ельфи».

Гра «Що відчуваєте?»

Мета: формувати вміння передавати словесно свої переживання.

Інструкція: Ведучий говорить будь-яке словосполучення або слово, наприклад: «Іде дощ». Дитина розповідає, що вона відчуває по відношенню до цього. Інші діти слухають, а потім погоджуються, або пояснюють протилежну думку.

Ігри «Ланцюжок слів», «Зламаний телефон» розвивали вміння вербально передавати інформацію.

Гра «Зламаний телефон»

Мета: усвідомлення важливості правильної граматної мови для спілкування.

Інструкція: Діти сідають в лінію. Перша дитина загадує слово. Завдання – передати це слово ланцюжком як можна швидше, шепочучи на вухо один одному. В кінці гри перший і останній учасник вимовляють перший варіант слова і те, що почув останній. Діти порівнюють наскільки змінився зміст слова

Для розвитку вміння бачити в іншому позитивні риси і виявляти доброзичливість до нього ефективними були ігри «Сонячний зайчик», «Розсміши друга», «Посмішка по колу».

Гра «Сонячний зайчик»

Мета: виховувати доброзичливість, розвивати атмосферу тепла.

Інструкція: Ведучий говорить, що він спіймав «сонячного зайчика» і пропонує передати його по колу, щоб кожен міг зігрітись його теплом, і з

посмішкою передати його другу. Коли «зайчик» повертається до ведучого, він звертає увагу дітей на те, що «зайчик», зігрітий дітьми, виріс і не вміщається в долонях. «Зайчика» випускають, але кожен ловить частинки його тепла.

Для розвитку емоційно-чуттєвої сфери дитини під час ігрової діяльності формували у них вміння розрізняти та оцінювати власні й чужі емоційні стани, почуття; адекватно сприймати емоції інших, керувати проявами своїх емоцій. Прикладами таких розвивальних ігор є: «*Чарівні окуляри*», «*Знайди пару*», «*Закінчи речення*» та інші.

Гра «Закінчи речення»

Мета: розвивати вміння аналізувати свої почуття, вербалізувати переживання.

Інструкція: Дітям пропонують закінчити вислови: «Мені буває сумно, коли...», «Мені радісно, якщо...», «Мені буває соромно, коли», «Я сердитий, коли...».

Формуючи комунікативну компетенцію вважали важливим навчити дітей безконфліктно взаємодіяти з однолітками, а в разі виникнення конфліктної ситуації розв'язати її. Дитина повинна вміти узгоджувати свої інтереси, цілі спільної діяльності з інтересами інших, поступитися власним переконанням або ж відстояти його. Тому для формування такого вміння застосовували ігри, в яких у дітей формувалось відчуття спільності. Прикладом такої ігрової технології є гра «*Тільки разом*», «*Спини до спини*», «*Липучка*».

Гра «Липучка»

Мета: розвиток вміння взаємодіяти з однолітками, формування єдності групи.

Інструкція: Діти бігають по кімнаті. Двоє дітей, тримаючись за руки, намагаються спіймати інших. При цьому промовляють: «Я липучка-приставучка, хочу я тебе спіймать». Кожна зловлена дитина приєднується до «липучки». Потім знову разом ловлять дітей. Коли всі діти стануть «липучками», вони танцюють в колі.

Ефективною передумовою взаємодії, співробітництва є здатність

відчувати іншого, почуття спільноти. Тому зміст ігор зосереджував увагу на партнерові, його почуттях, зовнішності, настроях, вчинках. Такі вміння розвивались в ході гри «*Спільне коло*».

Гра «Спільне коло»

Мета: вміння встановлювати контакт з партнером, формування позитивного настрою в групі.

Інструкція: Вихователь збирає дітей навколо себе. «Давайте зараз сядемо на підлогу, але так, щоб кожен з вас бачив всіх інших і мене, і щоб я могла бачити кожного з вас» (єдиним вірним рішенням тут є коло). Коли діти сідають у коло, дорослий каже: «А тепер, щоб переконатися, що ніхто не сховався і я бачу всіх і всі бачать мене, нехай кожен з вас привітається очима з усіма по колу. Я почну перша, коли я привітаюсь з усіма, почне вітатися мій сусід» (дорослий заглядає в очі кожній дитині по колу і злегка киває головою, коли він привітався з усіма дітьми, він торкається до плеча свого сусіда, пропонуючи йому привітатися з дітьми).

Розвиток комунікативної сфери особистості дітей старшого дошкільного віку передбачав навчання різноманітних способів знайомств, встановлення контактів. Для цього ми використовували такі ігри: «*Знайомство*», «*Ввічливі слова*», «*Комплімент*».

Гра «Ввічливі слова»

Мета: розвивати повагу у спілкуванні, формування звички використовувати ввічливі слова.

Інструкція: Гра проводиться з м'ячем в колі. Діти кидають один одному м'яч, говорячи ввічливі слова. Потім вправа ускладнюється: треба називати лише слова привітання, вдячності, вибачення, прощання.

Вчили конструювати текст для іншого (розвиток вміння точно і лаконічно висловлювати свої думки). Прикладом таких ігор можуть бути «*Телевізор*», «*Що було б якби я ...*», «*Чарівний магазин*».

Гра «Що було б, як би я...»

Мета: вчити конструювати текст, переробляти інформацію.

Інструкція: Діти сідають в коло. Ведучий говорить: «Діти, уявіть, що ви зустріли чарівницю, яка може перетворити вас на будь-кого, але ви повинні пояснити свій вибір».

Для розвитку діалогічного мовлення підбрали ігри, правила проведення яких передбачали побудову діалогу самими дітьми в різних діалогічних парах: запитання-відповідь, повідомлення-реакція. Програвання таких ігор давало можливість засвоїти вміння змістовно задавати питання і відповідати на них, вміння слухати і чути партнера, вміння висловити свої судження. Результатом проведення спеціально організованих сюжетно-рольових ігор стало формування комунікативної компетентності старших дошкільників.

Виявлено, що більша кількість вихованців: 1) розрізняють ситуації спілкування, визначають власну мету і мету партнера зі спілкування; 2) розуміють стани і вчинки інших; 3) вибирають адекватні способи поведінки в певній ситуації і вміють змінити її з метою оптимізації спілкування; 4) взаємодіють у запропонованих формах; 5) виявляють ініціативу у встановленні контактів; 6) встановлюють контакт, підтримують розмову на основі елементарних норм і правил; 7) планують спільну діяльність, підпорядковують і контролюють свої бажання, узгоджують думки і дії.

Проведена робота значною мірою вплинула на формування навичок взаємодії, комунікабельності, соціальної активності та ініціативності вихованців. Спостереження за життям дітей старшого дошкільного віку, за різними видами їх діяльності засвідчили, що загальний рівень сформованості комунікативної компетентності підвищився.

2.3. Порівняльний аналіз результатів експериментальної роботи

Завданнями контрольного етапу експерименту було визначення динаміки змін, що відбулися в процесі формування комунікативної компетентності та порівняння рівнів розвитку в контрольній та експериментальній групах після формувального експерименту. Аналіз результатів, отриманих під час проведеного контрольного етапу експерименту дав змогу порівняти результати, здобуті на початку і наприкінці дослідження, виявити суттєве зростання рівнів комунікативної компетентності дітей з експериментальної групи, а також зміни у контрольній групі. Порівняльні кількісні дані рівнів комунікативної компетентності дітей контрольної та експериментальної груп відображено в табл. 2.4 і на рис. 2.2.

Таблиця 2.4. Порівняльні кількісні дані рівнів комунікативної компетентності дітей контрольної та експериментальної груп (%)

Рівні	Констатувальний етап		Контрольний етап	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	11,8	13,3	33,3	20,7
Середній	52,6	57,8	57,1	61,8
Низький	35,6	28,9	9,6	17,5

Результати, наведені в таблиці 2.4, засвідчують кількісні зміни рівнів комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в обох групах. Однак позитивна динаміка зростання цих рівнів є значимою лише в експериментальній групі дітей старшого дошкільного віку. Одержані та представлені на рисунку 2.2. дані переконливо доводять, що в умовах реалізації впровадження педагогічних умов досягнуто значного підвищення рівня сформованості комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

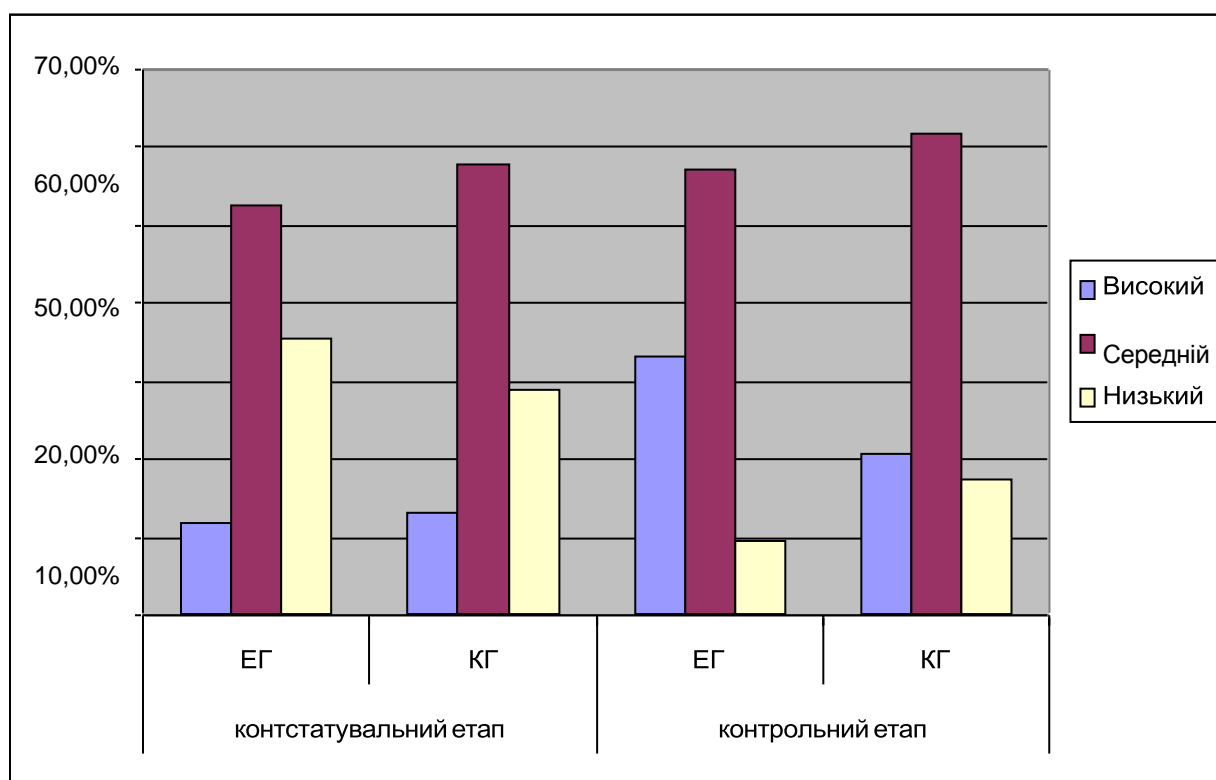

Рис. 2.2. Рівні комунікативного розвитку дітей експериментальної та контрольної груп (%)

Аналіз засвідчує, що високого рівня комунікативної компетентності досягли 33,3% дітей експериментальної та 20,7% дітей контрольної груп. Як бачимо, позитивний вплив проведеної формувальної роботи в експериментальній групі виявився у значному підвищенні рівнів сформованості комунікативної компетентності. Середній рівень на початковому етапі експерименту становив 52,6% (ЕГ) і 57,8% (КГ), тоді як кінцеві результати констатували 57,1% (ЕГ) і 61,8% (КГ). Особливо наочно простежуються зрушення у показниках низького рівня. Якщо на початку експерименту вони дорівнювали відповідно 35,6% (ЕГ) і 28,9% (КГ), то на кінцевому етапі в експериментальній групі ці результати значно знизилися (9,6%). У контрольній групі також відбулись зміни, але незначні (17,5%).

Отже, результати контрольного етапу експерименту показали, що діти експериментальної групи виконували ігрові дії з усвідомленням необхідності

позитивно взаємодіяти. Пропонуючи допомогу одне одному, вони мотивували це так: «Треба одне одному допомагати», «Друзям завжди треба допомагати».

Спостерігаючи за дітьми, ми відзначили їх ініціативність в різних видах діяльності; прагнення до взаємодії і спілкування з однолітками. Діти виявляли знання і застосування норм соціально схвалюваної поведінки, що виявлялось у зменшенні конфліктних ситуацій та відверто негативних емоційних проявів. Також спостерігалось позитивне емоційне налаштування на дітей в групі. Вирішуючи якісь спірні моменти в грі, можна було почути: «Давай разом розберемось», «Ми ж друзі», «Ти мій друг». Діти демонстрували розуміння засад добрих взаємин: «Треба допомагати друзям і не сваритись, тоді буде добре», «Щоб гра була цікавою, ми домовляємось і вибираємо цікаве для всіх». Так, діти самостійно розподіляли ролі в грі, враховуючи бажання учасників, використовували різноманітний ігровий матеріал.

Після експериментальної роботи не спостерігалось дітей, які б відмовлялись від участі в грі. Були сором'язливі, маломовні, неактивні діти, але все ж вони не виявляли відчуженості. Виконання спільних дій в ході ігрових занять усувало захисні бар'єри в дітей, формувало емоційний відгук на партнерів по грі, вчило дітей навичкам взаємодії.

Спостереження за дітьми на завершальному етапі експерименту показало, що діти охочіше, легше встановлювали взаємини з однолітками і дорослими, домовлялись про ігровий сюжет, вони були готові ділитись важливою інформацією, предметом, взаємодіяти і допомагати в разі потреби.

Після здійснення експерименту зменшилася кількість дітей, яким були властиві сором'язливість, мовчазливість, відчуженість. Вони почали брати участь у різних видах діяльності, охоче спілкувалися з однолітками, позитивно ставилися до взаємодії з іншими.

Результати спостереження засвідчили, що кількість дітей із високим ступенем сформованості в експериментальній групі збільшилася. Ці діти старшого дошкільного віку правильно і голосно віталися та прощалися, звертаючись до дітей усієї групи, спокійно, щиро зверталися до вихователів і

одногрупників із різними проханнями, пропозиціями; мали чітке, голосне мовлення, доброзичливий, довірливий тон; завжди і всім дякували; володіли культурою діалогу, не перебивали розмов старших і ровесників, розмовляли спокійно, вміли слухати іншого, адекватно діяли у конфліктних ситуаціях, часто і доброзичливо пропонували допомогу та з вдячністю приймали її від дорослих та дітей. Діти старшого дошкільного віку оволоділи вміннями і навичками практичної діяльності; засвоїли необхідний досвід суспільних взаємин; навчилися ефективно взаємодіяти одне з одним; брали активну участь в оволодінні певними соціальними ролями, нормами і функціями, набули вмінь та навичок, необхідних для їх успішної реалізації.

Отже, проведена експериментальна робота показала, що формування комунікативної компетентності буде ефективнішим за умови використання навчально-розвивального потенціалу ігрової діяльності, вмілого керівництва нею і відповідно організованого предметно-розвиваючого середовища.

Висновки до розділу 2

1. Здійснено критеріально-рівневе оцінювання сформованості комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності, а саме *когнітивний*, критерій є важливою складовою процесу формування комунікативної компетентності, оскільки визначає вміння узгоджено взаємодіяти з іншими, адекватно, безконфліктно поводитися, спілкуватися. Значимість *емоційного* критерію зумовлена тим, що основою психічного розвитку і формування особистості дошкільника є його емоційна сфера. І третім критерієм оцінки комунікативної компетентності було обрано *комунікативно-інтерактивний*. Схарактеризовано рівні (високий, середній, низький) сформованості комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності.

2. Експериментально перевірено ефективність впровадження педагогічних умов формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності і дало можливість констатувати: упродовж формувальної роботи з дітьми відбувалося становлення і подальший розвиток комунікативної компетентності засобами гри. Формувальна робота забезпечила розвиток ініціативності дітей, набуття ними вмінь аналізувати власні стани, наміри, а також готовності самостійно розв'язувати завдання, пов'язані зі спілкуванням і взаємодією з однолітками та дорослими.

3. Виявлено ефективність проведеної експериментальної роботи під час контрольного експерименту. Порівняльний аналіз рівнів комунікативної компетентності експериментальної і контрольної груп засвідчив позитивний вплив застосування ігрових засобів формування комунікативної компетентності на дітей експериментальної групи, у яких визначено значне підвищення розглядуваних рівнів. Характеристика динаміки засвідчує високий ступінь комунікативних умінь у 33,3% дітей старшого дошкільного віку експериментальної та у 20,7% вихованців контрольної груп.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційному дослідженні подано теоретичне узагальнення та практичне вирішення проблеми формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності, що полягло в розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, які забезпечать ефективне розв'язання означеної проблеми.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати наступні висновки:

1. З'ясовано теоретичні основи формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Обґрунтовано характеристику комунікативної компетенції як педагогічної категорії в сучасній науковій парадигмі. Встановлено, що комунікативна компетентність характеризується взаємодією з іншими людьми (вихователями, ровесниками та ін.). Завдяки сформованій комунікативній компетентності у дітей налагоджуються контакти з людьми, практикуються навички роботи в групі, вихованець знаходить своє місце в суспільстві і вчиться розуміти, використовувати та поважати можливості інших. Комунікативну компетентність дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності розуміємо як здатність дитини комплексно застосовувати мовні і немовні засоби з метою комунікації, ініціативність спілкування в конкретних соціально-побутових та ігрових ситуаціях, уміння планувати й організовувати різні види ігор відповідно до їх структури, дотримуватись ігрового партнерства і рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування у процесі гри. Формування комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності можна визначити як комплексну характеристику, яку визначають за рівнем розвитку комунікативної діяльності у сфері спілкування, орієнтацією на дорослого, сприйняттям в особливій ролі вихователя, розвитком ініціативності, доброзичливості. Доведено, що гра дітей старшого дошкільного віку навчає взаємодії в колективі, виховує повагу до окремої особистості зокрема, до суперника у грі та до групи загалом, почуття відповідальності за доручену справу.

2. Виявлено та теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності, а саме: забезпечення методичного супроводу формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності (створити відповідні умови, що сприятимуть перебігові педагогічного процесу на засадах взаємодії вихованців у колективі); створення розвивального потенціалу предметно-ігрового середовища закладу дошкільної освіти (спонукати дітей старшого дошкільника дослідити й використати свій багатий внутрішній потенціал, стимулювати прояви самостійності, ініціативності і творчості); занурення дітей старшого дошкільного віку в активну комунікативну та ігрову діяльність із дітьми і дорослими (створювати дружнє, безпечне, захищене середовище й атмосферу щирих і довірливих стосунків між його членами; моделювати гуманну взаємодію з дорослими, ровесниками, виховувати культуру спілкування; схвалювати належну соціальну поведінку; навчати орієнтуватися в незвичному людському оточенні, пристосовуватися до його вимог і правил, ефективно взаємодіяти з ними; підтримувати у дітей готовність звернутися по допомогу до знайомих дорослих);

3. Здійснено критеріально-рівневе оцінювання сформованості комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності з відповідними показниками: *когнітивний* критерій передбачає обізнаність старших дошкільників з елементарними нормами соціальної поведінки, вміння розуміти емоційний стан інших дітей, розуміння дитиною специфіки ситуації спілкування, обізнаність з іграми; *емоційний* – уміння контролювати свої емоції та настрої, володіння соціально прийнятими способами вираження емоцій, будувати безконфліктні взаємини, вміння взаємодіяти в процесі ігрової діяльності, співвідносити свої бажання з інтересами інших, вислуховувати співрозмовника, спокійно відстоювати свою думку; *комунікативно-інтерактивний* – вміння вести діалог із дорослими і ровесниками, отримувати необхідну інформацію під час діалогу, взаємодіяти в

процесі ігрової діяльності, співвідносити свої бажання з інтересами інших, вислуховувати співрозмовника, спокійно відстоювати власну думку. Схарактеризовано рівні сформованості комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності (високий, середній і низький). Встановлено, що більшість дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі перебувала на середньому і низькому рівнях досліджуваної проблеми.

4. Експериментально перевірено ефективність впровадження педагогічних умов формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку засобами ігрової діяльності. Встановлено, що ефективне формування комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності можливе при врахуванні низки педагогічних умов. Аналіз засвідчує, що високого рівня комунікативної компетенції досягли 33,3% дітей експериментальної та 20,7% дітей контрольної груп. Як бачимо, позитивний вплив проведеної формувальної роботи в експериментальній групі виявився у значному підвищенні рівнів сформованості комунікативної компетентності. Середній рівень на початковому етапі експерименту становив 52,6% (ЕГ) і 57,8% (КГ), тоді як кінцеві результати констатували 57,1% (ЕГ) і 61,8% (КГ). Особливо наочно простежуються зрушення у показниках низького рівня. Якщо на початку експерименту вони дорівнювали відповідно 35,6% (ЕГ) і 28,9% (КГ), то на кінцевому етапі в експериментальній групі ці результати значно знизилися (9,6%). У контрольній групі також відбулись зміни, але незначні (17,5%).

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглядуваної проблеми. Перспективним видається вивчення можливостей використання гри як провідного виду діяльності й ефективного засобу формування комунікативної компетентності на більш ранніх етапах розвитку дитини (зокрема, молодшого і середнього дошкільного віку), а також дослідження специфіки їх використання з огляду на індивідуальні особливості дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андриющенко Т. К. *Компетентнісний підхід в контексті сучасних наукових поглядів*. Педагогічний вісник. К: 2013. № 1. С. 21–23.
2. Андриющенко Т. К. *Компетентнісний підхід як стратегічний напрям розвитку освіти в Україні: теоретичний аспект*. Педагогічна освіта: теорія і практика: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка; Вид-во ПП Зволейко Д. Г., 2013. Вип. 13. С. 8–12.
3. Аніщук А. *Мовлення як засіб самовираження старшого дошкільника: навчально-методичний посібник для вихователів, практичних психологів, батьків та студентів дошк. відділ. пед. вишів*. Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя. Ніжин., 2013. 113 с.
4. Артемова Л., Ждан Л. *Відображення знань дітей у спільних іграх*. Дошкільне виховання. 2000. № 9 (386). С. 10–14.
5. *Базовий компонент дошкільної освіти* (за ред. А. М. Богуш, Г. В. Беленька, О. Л. Богініч та ін.). К.: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2012. 26 с. Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/690/bazovij_komponent-doshkilnoji_osviti_v_ukrajini/.
6. Беленька Г. В. *Загальні підходи до формування професійної компетентності у фахівців спеціальності «Дошкільне виховання» в умовах ступеневої системи освіти*. Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. К. НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. С. 67–70.
7. Беленька Г. В. *Вихователь дітей дошкільного віку : становлення фахівця в умовах навчання* : монографія. К.: Світич, 2006. 304 с.
8. Бібік Н. М. *Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування*. Компетентнісний підхід в освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека освітньої політики. К. : «К.І.С.», 2004. С. 47–52.

9. Богуш А. М. Гавриш Н.В. *Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови*. К.: Вища школа, 2007. 542 с. Режим доступу : <http://udnz15.org/doshkilna-lingvodidaktika>.

10. Богуш А. М. *Компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дошкільників*. Педагогічна і психологічна науки в Україні. Т. 2: Дидактика, методика, інформаційні технології. К. : Педагогічна думка, 2007. С. 155–170.

11. Богуш А. М. *Теоретичні й методологічні засади формування мовленнєвої компетенції дошкільника*. Педагогіка і психологія. 2000. № 1. С. 5–10.

12. Бойко А. М. *Інтегрований курс теорії та історії педагогіки: індивідуальні тьюторські завдання для студентів II – V курсів* : навч. посібник Полтава: «Техсервіс», 2007. 359 с. Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2539/1/Boiko.pdf>.

13. Бульба Р. *Міжособистісне спілкування в підлітковому віці*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Педагогічні та психологічні науки і сьогодення», К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. 108 с.

14. Выготский Л. С. Мышление и речь: Психологические исследования М.: Соцэкгиз, 1956. 518 с. Режим доступа: <http://psychlib.ru/mgppu/vmr-1934/vmr-001.htm>.

15. Гавриш Н. *Розвиток мовлення та навчання дошкільнят рідної мови: мета і завдання*. Дошкільне виховання. 2003. № 7. С. 12–14.

16. Жижко Т. *Ігрові методи навчання – передумова інтелектуального розвитку особистості*. Рідна школа. 2002. № 6. С. 72– 73.

17. Каган М. С. *Мир общения. Проблема межсубъектных отношений*. К. : Политиздат, 1988. 319 с.

18. *Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні* : наук.-метод. посіб. (за ред. О. Л. Кононко). К.: Ред. Журналу «Дошкільне виховання», 2003. 244 с.

19. Комуникативна компетенція. Режим доступу:
<http://wjournal.com.ua/komunikativna-kompetencija.html>.
20. Кононко О. Л. *Активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника*. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. Київ–Житомир: Волинь, 2003. Кн. I. С. 29–41.
21. Костюк Г. С. *Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості*. К. : Рад. шк., 2000. 608 с.
22. Лаврентьєва Г. *Розвивальне предметно-ігрове середовище : європейський досвід та новітні підходи*. Палітра педагога. 2001. № 4. С. 11–13.
23. Ладивір С. О. *Педпроцес потребує радикальних змін*. Дошкільне виховання. 2006. № 11. С. 7–9.
24. Леонтьев А. Н. *Деятельность. Сознание. Личность*: учеб. пособ. М. : Смысл, 2004. 346 с. Режим доступу :
<http://lib.misto.kiev.ua/PSIHO/LEONTIEV/dsl.txt>.
25. Литвиненко С. А. *Дитина і середовище: проблеми взаємодії*. Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди: Науково-теоретичний часопис. 2003. С. 215–220.
26. Луговий В. І. *Проблема понятійно-категоріального апарату педагогічної науки*. Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. пр. до 15-річчя АПН України: у 5 т. Т. 1. Теорія та історія педагогіки. К. : Педагогічна думка, 2007. 359 с. С. 30–33.
27. Луценко І. О. *Готуємось до мовленнєвого спілкування з дошкільниками* : навч. посіб. для студ. пед. закладів Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. К.:НПУ, 2001. 96с.
28. Наумчук Т. В. *Особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку*. Режим доступу: http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=387.
29. Овчарук О. В. *Компетентності як ключ до формування змісту освіти*. Стратегія реформування освіти України. К. : К. І. С., 2003. 295 с.

30. Павелків Р. В *Дитяча психологія: навч. посіб.* К.: Академвидав, 2008. 432 с. Режим доступу: http://www.zaochka.net/catalog_p_21.html.

31. Пентилюк М. *Компетентнісний підхід до формування мовної особистості в євроінтеграційному контексті.* Українська мова і література в школі. 2010. № 2. С. 2–5.

32. Пометун О. І. *Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн.* Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К. : К.І.С., 2004. С. 16–33.

33. *Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля»* (за ред. О. І. Білан, Л. М. Возна, О. Л. Максименко та ін.) Тернопіль: Мандрівець, 2013. 264 с.

34. *Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі»* (нова редакція). У 2 ч. Ч. II. Від трьох до шести (семи) років (за ред. О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова та ін. ; наук. кер. О. Л. Кононко). К.: ТВО «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с.

35. *Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт»* (за ред. О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна, Т. В. Д'яченко, Т. С. Ільченко, Г. Є. Іванова, Г. М. Лисенко, Т. В. Панасюк, Г. В. Петрова, Т. О. Піроженко, Н. М. Романко, Н. А. Случинська, Н. І. Трикоз). К.: Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, 2012. 66 с.

36. Рогальська І. *Компетентнісний підхід як сучасна основоположна концептуальна ідея соціалізації дошкільників.* Формування професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу в умовах глобалізації : зб. наук. пр. Херсон, 2009. С. 22–24.

37. Рогальська-Яблонська І. П. *Проблема підготовки майбутніх дошкільних педагогів в контексті формування освітніх компетенцій дітей дошкільного віку.* Формування освітніх компетенцій дитини: проблеми, розвиток, супровід: збірник матеріалів II Всеукраїнського науково-методичного

семінару для науковців, практичних працівників та студентів (27 березня 2014 року) Умань: АЛМІ, 2014. С. 85–88.

38. Рубинштейн С. Л. *Человек и мир. Проблемы общей психологии*. 2-е изд. К., 1976. С. 327–381.

39. Русова С. *Дошкільне виховання. Вибрані педагогічні твори*: К. : Освіта, 1996. С. 34–185.

40. *Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів* (за ред. О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін; наук. керівник акад. А. М. Богуш) Тернопіль: «Мандрівець», 2015. 200 с.

41. Селевко Г. *Компетентности и их классификация*. Народное образование. 2004. № 4. С. 138 – 143.

42. Селевко Г. К. *Социально-воспитательные технологии*. К.: НИИ школьных технологий, 2005. 176 с.

43. Сорочан Т. *Співтворчість – одна з ознак технології науково-методичного супроводу*. Матер. науково-практичної конференції «Активізація творчого потенціалу учнівської молоді в контексті глобалізації освіти», 2012 р.

44. Сухомлинський В. О. *Серце віддаю дітям*. Вибрані твори: у 5-ти т. Т. 3. К.: Рад. школа, 1977. 670 с.

45. Сенько І.В. *Формування комунікативної компетенції у дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності*. IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи» м. Суми, СумДПУ імені А.С. Макаренка, 23-24 квітня 2020 року.

46. Сенько І.В. *Соціально-комунікативна компетенція старших дошкільників: теоретичний аспект*. VI Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» м. Суми, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, 23-24 квітня 2020 року.

47. Хуторской А. В. *Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования*. Народное образование. 2003. № 2. С. 58–64.

48. Чекунова Е. А. Формирование ключевых компетенций у детей дошкольного возраста в условиях вариативности содержания дошкольного образования. Режим доступа: http://www.pedlib.ru/Books/1/0482/1_0482-89.shtml.

49. Черемис І. Нові вимоги до спеціаліста: поняття компетентності й компетенції. Вища освіта України. 2006. № 2. С. 84– 88.

50. Эльконин Д. В. Психология игры. Режим доступа: http://www.pedlib.ru/Books/3/0018/3_0018-1.shtml.

ДОДАТКИ

Додаток А

Семінар для вихователів ЗДО на тему «Гра як засіб формування комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку»

Мета: з'ясувати умови розвитку комунікативної культури педагогів закладів дошкільної освіти; ознайомити вихователів із базовими положеннями теорії спілкування; формувати у них навички ефективної взаємодії; розвивати комунікативні вміння працівників за допомогою ігрових методів навчання; формувати професійні вміння вихователів щодо використання ефективних підходів для розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Хід семінару

Привітання. Повідомлення теми, плану та правил роботи.

Шановні колеги! Усі ми знаємо, що особистість формується і функціонує в постійній взаємодії з іншими людьми. Одним із важливих механізмів цієї взаємодії постає спілкування, або комунікація.

Теоретична частина. Аналіз комунікативних потреб особистості, розгляд власне процесу спілкування як взаємодії, реалізації особливого типу відносин, а саме суб'єкт-суб'єктних, – предмет дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних філософів, педагогів, психологів, мовознавців різних поколінь. На основі деяких теоретичних положень (А. Богуш, Л. Виготського, Р. Стеркіної, О. Сухомлинської) увиразнюється система роботи з розвитку комунікативної компетентності: положення про особистісно-орієнтований та діяльнісний підходи до формування особистості дитини (А. Богуш, З. Плохій, О. Сухомлинська); формування особистості дитини у співпраці (Л. Виготський); елементарне прогнозування вчинків оцінка своїх дій (Р. Стеркіна); А. Богуш аналізує комунікативну компетентність дошкільника у контексті культури мовленнєвого спілкування, формування якої передбачає розв'язання таких завдань:

1) розвиток комунікативних здібностей дітей відповідно до кожного вікового періоду (емоційне спілкування з дорослими, з однолітками, зі співрозмовником); 2) засвоєння ввічливих форм спілкування, розвиток мовленнєвого етикету; 3) формування культури мовлення; 4) формування культури спілкування.

Світ дитинства у XXI ст. закономірно відображає ті динамічні перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві. Це, з одного боку, надає дитині нові можливості, а з іншого – робить її ще більш уразливою і психологічно незахищеною. Тому вимоги до професіоналізму педагогів, які працюють у дошкільних освітніх установах, зростають. Ефективність і водночас безпека освітнього середовища дошкільного закладу значною мірою визначаються професіоналізмом педагога, рівнем його готовності будувати компетентні, психологічно доцільні взаємини з дитиною в контексті виховного й освітнього процесу. Відомо, що комунікація у професійній діяльності виконує три основні функції: комунікативну (обмін інформацією); інтерактивну (організація взаємодії); перцептивну (сприйняття і формування образу іншої людини та встановлення взаємодії з нею). Вважається, що критерії розвитку комунікативної компетенції мають відповідати переліченим основним функціям і відображати такі вміння: а) вести вербальний і невербальний обмін інформацією; б) проводити діагностування особистих властивостей і якостей співрозмовника; в) виробляти стратегію і тактику і техніку взаємодії з людьми, організовувати спільну діяльність для досягнення певних соціально значущих цілей; г) ідентифікувати себе зі співрозмовником, розуміти, як він сприймається партнером зі спілкування, а також ставиться до співрозмовника. Науковці виділяють два взаємопов'язані поняття – «компетенція» і «компетентність».

Компетенція – це загальна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, які придбані шляхом навчання (галузь знань). Компетентністю називають рівень умінь особистості, що відображає ступінь відповідності певній компетенції (галузі знань) та уможливорює конструктивні дії в умовах, що постійно змінюються.

Визначення комунікації доцільно розглянути в контексті тлумачення терміна «спілкування». Спілкуванням є процес налагодження і розвитку контактів між людьми, зумовлений потребами спільної діяльності. Він включає три компоненти: комунікацію (обмін інформацією), інтеракцію (обмін діями), соціальну перцепцію (сприйняття та розуміння партнера). Комунікація має місце тоді, коли під час спільної діяльності люди обмінюються різними уявленнями, ідеями, інтересами, почуттями, установками тощо. Усі ці чинники можна розглядати як інформацію, а власне процес обміну нею – як комунікацію. Але комунікація – це не просто рух інформації. Вона не тільки передається, а й формується, уточнюється, розвивається тощо.

Результативність дошкільної системи виховання безпосередньо залежить від рівня комунікативної компетенції вихователя, його здатності адекватно сприймати, приймати, розуміти і підтримувати дитину, одночасно навчаючи її способів налагодження оптимальної взаємодії з однолітками й дорослими в різних ситуаціях спілкування. Головною умовою підвищення якості дошкільної освіти є наявність професійно підготовлених педагогічних кадрів. З огляду на це необхідно формувати професійну компетенцію вихователя, здатного працювати в умовах орієнтованої взаємодії, обізнаного з методами і прийомами організації педагогічної роботи з дітьми.

Оскільки вихователь є для дитини дошкільного віку авторитетною особою, він зазвичай відповідальний за налагодження найбільш сприятливих взаємних контактів, за встановлення дружніх відносин у дитячому колективі. Завданням вихователя є розвиток у старшого дошкільника усвідомлення себе суб'єктом спілкування, а також сприйняття однолітків як суб'єктів взаємодії. Іншими словами, саме вихователь покликаний організовувати спеціальну роботу з формування дружніх стосунків у дитячому колективі. Педагогічний такт є одним з головних проявів майстерності педагога. Тактовне ставлення передбачає повагу до особистості дитини, об'єктивну вимогливість до неї, щирість і доброзичливість. Тактовний педагог завжди знаходить оптимальну міру впливу в кожному окремому випадку, а також обов'язково враховує вікові

та індивідуальні особливості дитини. Чому проблема комплексного підходу до розвитку комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в системі дошкільної освіти сьогодні є актуальною? Наведемо стислий перелік основних причин:

- методи і прийоми роботи з подолання недоліків комунікативного розвитку дітей нечіткі, не конкретно представлені в педагогічній літературі;
- педагогами ототожнюються поняття «розвиток мови» і «розвиток комунікативної діяльності»;
- немає системи психолого-педагогічного супроводу дітей з означеної проблеми;
- недостатня обізнаність зі специфікою соціально-комунікативного розвитку дитини в різні періоди життя;
- недостатньо високо оцінюється значення комунікативного розвитку дитини;
- дефіцит дитячо-батьківських відносин;
- переважна більшість сімей виховує одну дитину, що спричиняє брак спілкування з однолітками.

Із зазначених аспектів виокремлено тезу про недооцінювання комунікативного розвитку дитини.

Отже, працюючи із старшими дошкільниками, ми мали на меті розвиток комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку. Старший дошкільний вік є найбільш відповідальним етапом у розвитку механізмів поведінки та діяльності, у загальному становленні особистості дошкільника. Досягти гармонії відносин між дорослим і дитиною, усвідомити їх особливу цінність головне завдання розвитку комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку. Природно, що для успішної реалізації поставленої нами мети необхідно розв'язати завдання з формування комунікативної компетентності педагогів.

Завдання:

- 1) виявлення рівня сформованості комунікативної компетенції;
- 2) підбір теоретичного матеріалу про особливості професійно-педагогічного спілкування;
- 3) систематизація видів розвивальної роботи вихователів, спрямованих на розвиток комунікативної компетентності у старших дошкільників;
- 4) підвищення мотивації вдосконалення комунікативних умінь.

У процесі взаємодії з дитиною старшого дошкільного віку комунікативна компетенція дорослого виявляється в адекватності використовуваних вербальних і невербальних засобів у різноманітних ситуаціях спілкування; побудові ефективного діалогу з дошкільником; активізації мотивації опанування мовленнєвої і невербальної поведінки та актуалізації потенційних можливостей дитини; успішності транслювання етичних, естетичних, емоційних й пізнавальних еталонів та оптимальних способів взаємодії з однолітками і дорослими; організації підтримки взаємодії, безпечного, здоров'язберезувального середовища спілкування; забезпечення гармонійного розвитку пізнавальної, емоційної, мотиваційної потреб і моральної сфери дитини. Характер комунікативної компетентності вихователя проявляється в індивідуальному стилі спілкування з дітьми, який відображає певну виховну позицію.

Пропонуємо вам невелику гру. Перед вами – описи шести виховних позицій, а також назви казкових героїв (Карабас-Барабас, Спляча Красуня, Квочка, Снігова Королева, Мері Поппінс), що є втіленням цих позицій. Ваше завдання – визначити власний стиль взаємодії з дітьми та розподілити героїв казок до відповідних педагогічних позицій:

1. Відповідно до зі своєї ролі цей вихователь вимагає лише чіткого і правильного виконання дітьми його настанов. Таке спілкування більше схоже на дресирування, на вишкіл маленьких олов'яних солдатиків. Основою виховання є страх і підпорядкування волі дорослого, що блокує природну активність дітей старшого дошкільного віку. Поведінка дитини, яка відвідує

групу з таким вихователем, схожа на пружину, яка зазнає постійного тиску. Діти швидко звикають до сильних стимулів (окрик) і перестають реагувати на спокійний голос.

2. Такий вихователь чітко знає, що правильно, а що ні. Він розумний, але може діяти тільки так, і аж ніяк інакше, тому що вважає такі дії єдино правильними. У повсякденному спілкуванні, під час поширених побутових конфліктів, такий вихователь вважає все незрозуміле йому однозначно неправильним (як наслідок – відсутність у дітей ініціативності, самостійності, допитливості й емоційності).

3. Байдужа і до дітей, і до довколишнього світу, за фізичної присутності практично відсутня. У групі її не видно й не чути, діти «надані самі собі». Її спілкування з дітьми має абсолютно формальний характер, діти не вміють зайняти себе, у них відсутня потреба в нових відчуттях. Наслідок – діти стають такими ж байдужими до всього, що їх оточує.

4. Турботлива, уважна, завжди тривожиться, всюди вбачає приховану небезпеку, ні на хвилину не залишає дітей без уваги і контролю. Усе розкаже, все покаже, розжує і в рот покладе. У результаті у дітей зникає необхідність діяти самостійно. Невпевненість у своїх силах, низька самооцінка, тривожність, лінь вихованців – ось наслідки такої педагогічної позиції.

5. Красуня, позбавлена любові і прихильності до дітей. Її головне бажання – керувати маленькими дітьми. Вона домагається підпорядкування, маніпулюючи почуттями, підмінюючи активне природне життя зовні привабливим, але, по суті, марним гаянням часу. Як наслідок – емоційна байдужість, жорстокість, безініціативність вихованців.

6. Різнобічно розвинена, ерудована, тактовна. Знає потреби дітей. У спілкуванні природна й емоційна, гнучко змінює позиції в різних ситуаціях. Головне – любить дітей! Навчання здійснює настільки природно, що вони цього не помічають, використовуючи гру і проблемні ситуації в повсякденному житті.

Як ви думаєте, яка з перелічених позицій найбільш повно сприяє

розвитку емоційної, комунікативної, самостійної особистості дитини і чому? Запропонована класифікація висвітлює особливості основних педагогічних позицій. Важливо, що «чистих» типів темпераменту, «чистих» педагогічних позицій не буває, можна виділити лише здатність до певної з них.

Нами були виокремлено завдання щодо формування комунікативних умінь дітей:

- 1) підбір та апробація ігрових завдань щодо визначення рівня соціально-комунікативної компетенції у старших дошкільників;
- 2) визначення основних напрямів педагогічної діяльності з формування соціально-комунікативних умінь у вихованців: сприйняття однолітка як об'єкта, усвідомлення себе суб'єктом спілкування і взаємодії;
- 3) розвиток у дитини здатності сприймати різноманітні комунікативні засоби (візуальні, емоційно-мімічні, жестові, словесні тощо).

Гра відображаючи соціальне життя, істотно впливає на різнобічний розвиток дитини. Ігровий колектив – це своєрідний соціальний організм із певними відносинами співробітництва, відповідними навичками спілкування. Вважаємо, що спостереження за тим, як дитина грається, є найбільш доступним для вихователів і достовірним діагностичним методом визначення рівня її соціально-комунікативних умінь. Саме угрі ефективно виховується вміння жити і діяти спільно, надавати допомогу один одному, формується почуття колективізму, відповідальності за свої дії. Гра розвиває у дитини старшого дошкільного віку здібності до сприйняття різних комунікативних засобів вербального і невербального спілкування. Ігри та вправи на розвиток соціально-комунікативних навичок у старших дошкільників вчать їх співпрацювати, активно слухати, аналізувати інформацію, говорити самому.

Пропонуємо вам гру *«Розмова через скло»* на розвиток умінь використовувати невербальні засоби спілкування – міміку і жести.

Вихователі стають один навпроти одного. Їм потрібно уявити, що між ними товсте скло, яке не пропускає звуку. Одній групі дітей потрібно буде жестами передати якусь інформацію (наприклад, *«Ти забув надіти шапку»*),

«Мені холодно», «Я хочу пити...»), а іншій групі необхідно вербально відтворити отримане повідомлення.

А тепер проведемо гру на розвиток вербальної комунікації «Що у скриньці?».

Приладдя: скринька, різні предмети. Вихователь ставить на стіл скриньку, всередині якої міститься який-небудь предмет. За допомогою лічилки вибирається ведучий. Він заглядає у скриньку. Інші учасники задають питання ведучому про колір, форму, призначення предмета, що лежить у скрині.

Ведучому треба відповідати на всі питання словами «так» або «ні». Той, хто першим угадає, що у скриньці, стає ведучим. Вихователь кладе у скриньку інший предмет, гра поновлюється.

Таким чином, ми запропонували вам проект комплексної роботи у ЗДО, яка містить три основні розділи:

- 1) комунікативна компетентність педагога;
- 2) комунікативні вміння дітей старшого дошкільного віку;
- 3) партнерство і співпраця із сім'єю.

Розвиток комунікативної компетенції старших дошкільнят здійснюється в різних видах діяльності – спільної (вихователя і дітей) та самостійної (дітей).

Напрями роботи з дітьми старшого дошкільного віку в умовах ЗДО:

– формування у старших дошкільників уміння співпрацювати на занятті;

– організація сюжетно-рольових, режисерських та комунікативних ігор.

Усі перелічені напрями сприяють активізації співпраці з однолітками, формуванню дружніх стосунків дітей з розвитку їхньої емоційної сфери. Для їх реалізації дуже важливе значення має організація розвивального освітнього середовища і створення умов психологічної комфортності старших дошкільників. З огляду на комплексний підхід до розвитку соціально-комунікативних навичок дітей, не можна забувати про такий важливий аспект, як партнерство і співпраця із сім'єю, що передбачає:

- 1) підвищення батьківської компетентності в розумінні внутрішніх

переживань і потреб дитини;

2) поліпшення рефлексії взаємин батьків та дитини;

3) вироблення нових навичок взаємодії з дитиною, збільшення часу спільного проведення часу батьками і дітьми;

Перший досвід спілкування дитина отримує саме в сім'ї. І від успішності цієї взаємодії залежить подальший розвиток дитячої особистості. Колективу ЗДО необхідно тісно співпрацювати з батьками в усіх напрямках: проводити різноманітні консультації, семінари-практикуми, запрошувати батьків гратися разом з дітьми у групі.

Підсумок семінару. Процеси спілкування та взаємовідносин – дуже складні і суперечливі. Ми щодня взаємодіємо один з одним, спілкуємося, часом не замислюючись про те, де і як застосувати певні прийоми, що підвищують ефективність цих процесів. Якщо і замислюємося, не завжди виходить. А це означає, що тема формування комунікативної компетентності залишається актуальною на всіх етапах становлення особистості (незнання, знання, застосування знань).

Шановні колеги, дякую за увагу й активну участь!

Анкета для батьків і вихователів
Ставлення дитини до однолітків

Якщо відмічена особливість поведінки властива дитині, відповідне твердження оцінюється в 1 бал, якщо ні – 0 балів.

1. Старається уникнути активної участі у грі
2. Не проявляє приязні і доброзичливості до інших дітей.
3. Ніколи не ділиться з іншими дітьми іграшками і солодощами.
4. Не надає допомоги іншим, навіть якщо їй про це попросять.
5. Погоджується на другорядні ролі, ніколи не висловлює бажання бути головною у грі.
6. У неї немає друзів ні в дитячому садку, ні на подвір'ї.
7. Уникає спілкування з іншими дітьми.
8. У грі завжди прагне отримати значиму роль, а якщо не отримує відмовляється гратися.
9. Не проявляє зацікавленості до колективних ігор, грається наодинці.
10. Часто жаліється дорослим, що її ображають інші діти.

Методичні рекомендації з керівництва

сюжетно-рольовою грою для вихователів старшої групи ЗДО

- Необхідно стати рівноправним партнером у грі вихованців.
- Головним завданням вважати спонукання дітей до фантазування, вигадок і творчості, часто використовувати гру з незавершеним (відкритим) кінцем.
 - При обговоренні гри забезпечити право кожного бажуючого відверто висловити своє бачення можливого розвитку її сюжету, розподілу ролей тощо. Підтримувати вдалі пропозиції, пробуджувати ініціативу, вчити старших дошкільників бути справедливими і порядними.
 - Упродовж гри спонукати вихованців до активного діалогу. Стимулювати поступовий і природний перехід від предметно-ігрових дій до рольової взаємодії партнерів.
 - Вносити нові ідеї, елементи творчості у будь-яку гру, підтримуючи ініціативу і пропозиції дітей. Акцентувати їх увагу не на деталізації рольових дій, а на оригінальному, нетрадиційному розвитку сюжету.
 - Не вимагати від дітей буквально максимального натуралістичного копіювання довколишньої дійсності. Що більше вигадки у грі, то цікавішою і привабливішою вона видається старшим дошкільникам.
 - Під час гри вчити вихованців орієнтуватися на особливості партнера, на необхідність ураховувати його думки й інтереси. Співвідносити власні потреби з бажаннями інших гравців.
 - Постійно урізноманітнювати ігрові сюжети не тільки реалістичною тематикою, а й фантастично-казковою, оскільки ігри останнього різновиду найбільше стимулюють розвиток дитячої творчості.

Зміст ігрових занять

Заняття № 1

Гра «Спільне коло»

Мета: вміння встановлювати контакт із партнером, формування позитивного настрою у групі.

Інструкція. Вихователь збирає дітей навколо себе. «А зараз сядемо на підлогу, але так, щоб кожен з вас бачив усіх інших і мене, і щоб я могла бачити кожного з вас» (єдиним правильним рішенням тут є коло). Коли гравці сідають у коло, дорослий каже: «А тепер ми переконаємося, що ніхто не сховався, я бачу всіх і всі бачать мене. Для цього нехай кожен із вас привітається очима з усіма по колу. Я розпочну перша, а коли привітаюся з усіма, почне вітатися мій сусід» (вихователь заглядає в очі кожній дитині по колу і злегка киває головою; коли привітається з усіма учасниками гри, торкається до плеча свого сусіда, пропонуючи йому привітатися також аналогічним чином з одногрупниками).

Гра «Життя в лісі»

Мета: розвиток уміння налагоджувати контакт, усунення моральної і психічної відокремленості дітей через фізичні (тілесні) контакти.

Інструкція. Дорослий сідає на підлогу і розсаджує дітей навколо себе. «Пограймося у диких звірів. Вони не знають людської мови.

Гра «Будь ласка»

Мета: вироблення навички використовувати «чарівні» слова ввічливості.

Інструкція. Усі стають у коло. Ведучий показує різні рухи, а діти мають їх повторити лише в тому разі, якщо він додав слово «будь ласка». Хто помиляється – вибуває з гри.

Гра «Склади картинку» Мета: розвивати взаємодію.

Інструкція. Дітей групують так, аби кожному дати деталь від розрізаної картинки. Кожна група має з частинок («пазлів») скласти картинку. Можна ввести елемент змагання.

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх визначити, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку. Вихованці стають у коло так чином, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки в так, аби пальці торкнулися сусіда, посміхаються і говорять: «До побачення!».

Заняття № 2

Гра «Сонячний зайчик»

Мета: виховувати доброзичливість, формувати теплу атмосферу взаємної приязні і привітності.

Інструкція. Ведучий говорить, що він спіймав «сонячного зайчика» і пропонує передати його по колу, щоб кожен міг зігрітися його теплом і з посмішкою вручити своєму другу. Коли «зайчик» повертається до ведучого, вихователь звертає увагу на те, що «зайчик», зігрітий дітьми, «виріс» і не вміщається в долонях. «Зайчика» випускають, але кожен «ловить» часточки його тепла.

Гра: «Переходи»

Мета: формувати уважне ставлення один до одного.

Інструкція. Діти сидять у колі. Вихователь просить їх уважно подивитися один на одного: «У кожного з вас волосся відрізняється за кольором. Тепер поміняйтеся місцями так, щоб крайнім праворуч, ось на іншому стільці, сидів найбільш темноволосий, поруч з ним – у кого темніше, а крайнім праворуч, на цьому стільці, сидів той, у кого темне волосся. Ніяких гучних обговорень! Розпочали!». Дорослий допомагає гравцям, підходить до кожного з них, торкається їх волосся, радиться з іншими, куди його посадити.

Гра «Ввічливі слова»

Мета: формувати уважне і доброзичливе ставлення один до одного, звичку використовувати ввічливі слова під час спілкування.

Інструкція. Гра проводиться з м'ячем у колі. Діти кидають один одному м'яч, говорячи ввічливі слова. Потім вправа ускладнюється: треба називати

лише слова привітання, вдячності, вибачення, прощання.

Гра «Поводир»

Мета: виховувати почуття довіри.

Інструкція. Вихованці об'єднуються в пари: одна дитина – поводитир, друга – сліпий. Кожен «поводир» має провести «сліпого» (в якого заплющені очі) через різні перешкоди, що створені заздалегідь (меблі, іграшки на підлозі). До того ж зробити це треба так, щоб «сліпий» не спіткнувся, не впав, не зачепив нічого.

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх назвати, яке завдання сьогодні було найважчим. Вихованці по колу висловлюють свою думку. Діти стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і говорять: «До побачення!».

Заняття № 3

Гра «Спільне коло»

Мета: вміння встановлювати контакт із партнером, формування позитивного настрою у групі.

Інструкція. Вихователь збирає дітей навколо себе. «А зараз сядемо на підлогу, але так, щоб кожен з вас бачив усіх інших і мене, і щоб я могла бачити кожного з вас» (єдиним правильним рішенням тут є коло). Коли гравці сідають у коло, дорослий каже: «А тепер ми переконаємося, що ніхто не сховався, я бачу всіх і всі бачать мене. Для цього нехай кожен із вас привітається очима з усіма по колу. Я розпочну перша, а коли привітаюся з усіма, почне вітатися мій сусід» (вихователь заглядає в очі кожній дитині по колу і злегка киває головою; коли привітається з усіма учасниками гри, торкається до плеча свого сусіда, пропонуючи йому привітатися також аналогічним чином з одногрупниками).

Гра «Життя в лісі»

Мета: розвиток уміння налагоджувати контакт, усунення моральної і психічної відокремленості дітей через фізичні (тілесні) контакти.

Інструкція. Дорослий сідає на підлогу і розсаджує дітей навколо себе.

«Пограймося у диких звірів. Вони не знають людської мови. Але ж їм треба якось спілкуватися, тому ми придумали для цього особливі засоби. Коли хочемо привітатися, тремося один об одного носами (вихователь показує, як це робити, підходячи до кожної дитини); замість запитання «Як справи?» ляскаємо своєю долонею по долоні іншого (демонструє); якщо все добре, кладемо свою голову на плече іншому; а при потребі висловити іншому свою дружбу і любов – тремося об нього головою (демонструє); Готові? Тоді – почали. Зараз – ранок, ви тільки що прокинулися, виглянуло сонечко». Подальший хід гри ведучий може обирати довільно. При цьому важливо стежити за тим, щоб діти не розмовляли між собою.

Гра «Піраміда любові»

Мета: виховувати турботливе ставлення до людей, розвивати комунікативні здібності.

Інструкція. Діти стають у коло. Ведучий говорить: «Кожен з вас когось або щось любить. Я люблю ... Розкажіть і ви, кого і що любите». Розповіді дошкільників ... «А зараз побудуємо піраміду любові з наших рук».

Розв'язання проблемних ситуацій

Мета: розвивати вміння знаходити правильне розв'язання проблеми.

Інструкція. Діти стоять у колі. Ведучий за чергою кидає їм м'яча та запитує про те, як допомогти: а) маленькій дитині, яка загубила м'яча; б) мамі, котра повернулася з роботи дуже втомленою; в) другові, що зламав іграшку; г) бабусі, яка несе важку сумку; г) друзям, які посварилися.

Мета: закріплення позитивного досвіду.

Діти сідають у коло. Ведучий просить їх з'ясувати, яке завдання сьогодні було найважчим. Діти по колу висловлюють свою думку. Вихованці стають у коло так, щоб можна було доторкнутися руками до сусіда. Простягають руки у сторони так, щоб пальці торкнулися сусіда, посміхаються і прощаються: «До побачення!».

Спостереження за комунікативним розвитком дітей старшого дошкільного віку

Під час спостереження увага приділялась характеру спілкування, ініціативності, вмінню вступати в діалог, підтримувати та вести його, слухати співрозмовника, чітко висловлювати свої судження.

Критерії оцінки довільного спілкування дитини старшого дошкільного віку	Оцінка в балах	Рівень мовленнєвої комунікації
Дитина активна в спілкуванні, вміє слухати, спілкується згідно з ситуацією, легко встановлює контакт з дітьми та дорослими, ясно і послідовно висловлює свої думки, застосовує форми мовного етикету	3	Високий
Дитина слухає інших, бесіду підтримує частіше з ініціативи інших, вміння застосовувати форми мовного етикету нестійке	2	Середній
Дитина неактивна і малоговірка у спілкуванні з дітьми і педагогами, неуважна, не вміє послідовно виражати свої думки та чітко передавати їх зміст	1	Низький